

หนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐาน

ภาษาไทย

วรรณคดีและวรรณกรรม

ม.๑

ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑

กลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทย

ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑

ผู้เรียบเรียง

นางพองจันทร์ สุขยิ่ง
นางกัลยา สหชาติโกสิย
นางสาวศรีวรรณ ช้อยหิรัญ
ดร.ภาสกร พงษ์สิทธิากร
นางสาวระวีวรรณ อินทรประพันธ์

ผู้ตรวจ

ดร.กฤษณา บุญเลี้ยง
ดร.ณัฐวุฒิ คล้ายสุวรรณ
นายจตุพร ตระกูลปาน

บรรณาธิการ

นายเอกรินทร์ สีมหาศาล

สงวนลิขสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติ

ปีที่พิมพ์ ๒๕๖๗

พิมพ์ครั้งที่ ๑

จำนวนพิมพ์ ๓๐,๐๐๐ เล่ม

ISBN : 978-616-203-995-9

รหัสสินค้า ๒๑๑๑๐๑๒

A **อักษ**

www.aksorn.com

จัดพิมพ์และจำหน่ายทั่วประเทศโดย

บริษัท **อักษเจริญกิจ** จำกัด

142 ถนนตะนาว เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร 10200

โทร. 0 2622 2999 (จัดไปมิต 20 คู่สาย)

แฟกซ์: บริษัท ไทยรับเกล้า จำกัด โทร. 0 2903 9101-6

ภาษาไทย

วรรณคดีและวรรณกรรม ม.๑

ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑

กลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทย

ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑

คำเตือน

หนังสือเล่มนี้ได้รับการคุ้มครองตาม พ.ร.บ. ลิขสิทธิ์ ห้ามมิให้ผู้ใด ทำซ้ำ คัดลอก เลียนแบบ ทำสำเนา จำลองงานจากต้นฉบับหรือแปลงเป็นรูปแบบอื่นในวิธีต่าง ๆ ทุกวิธี ไม่ว่าทั้งหมดหรือบางส่วน โดยมิได้รับอนุญาตจากเจ้าของลิขสิทธิ์ถือเป็นการละเมิด ผู้กระทำจะต้องรับผิดชอบทั้งทางแพ่งและทางอาญา

คำนำ

หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑ กำหนดให้ภาษาไทย เป็นกลุ่มสาระการเรียนรู้หลัก โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อพัฒนาศักยภาพของผู้เรียนให้สามารถใช้ภาษาไทย ได้อย่างถูกต้อง คล่องแคล่ว และเหมาะสมกับวัฒนธรรมไทย สามารถนำความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับ หลักเกณฑ์การใช้ภาษาไปใช้ติดต่อสื่อสารและเป็นเครื่องมือศึกษาหาความรู้ตลอดชีวิต

ภาษาไทยเป็นเอกลักษณ์ของชาติ เป็นสมบัติทางวัฒนธรรมอันก่อให้เกิดความเป็นเอกภาพ และเสริมสร้างบุคลิกภาพของคนในชาติให้มีความเป็นไทย ใช้ในการติดต่อสื่อสารเพื่อสร้างความ เข้าใจ เพื่อความสัมพันธ์อันดีต่อกัน ทำให้สามารถประกอบธุรกิจ การงาน และดำรงชีวิตร่วมกัน ในสังคมประชาธิปไตยได้อย่างสันติสุข ใช้สำหรับการแสวงหาความรู้และประสบการณ์จากแหล่งข้อมูล สารสนเทศต่าง ๆ เพื่อพัฒนาความรู้ กระบวนการคิดวิเคราะห์ การวิจารณ์ การสร้างสรรค์ให้ทันต่อ การเปลี่ยนแปลงทางสังคม ความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ตลอดจนนำไปใช้ในการ ดำเนินชีวิตประจำวันให้เจริญก้าวหน้า นอกจากนี้ ยังเป็นสื่อแสดงภูมิปัญญาของบรรพบุรุษด้านวัฒนธรรม ประเพณี สุนทรียภาพ เป็นสมบัติล้ำค่าควรแก่การเรียนรู้อนุรักษ์และสืบสานให้คงอยู่คู่ชาติไทยตลอดไป

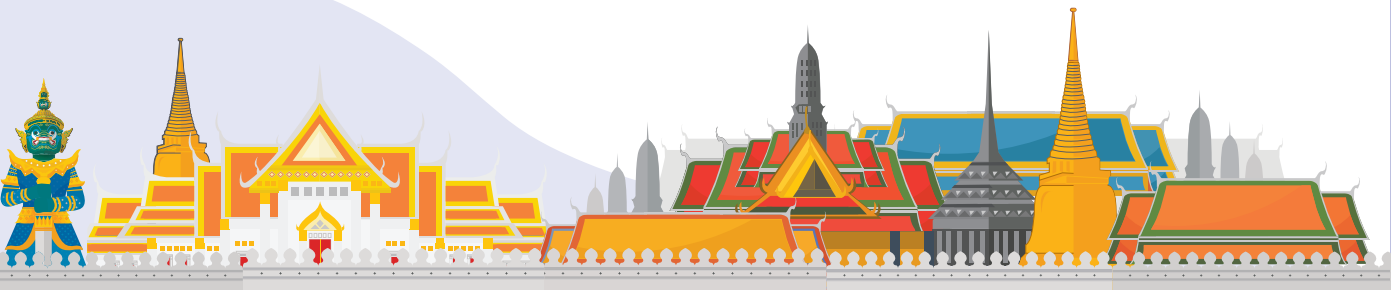
ทั้งนี้ หนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานภาษาไทย ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑ นี้ ทางผู้เรียบเรียง ได้ออกแบบหน่วยการเรียนรู้อิงมาตรฐานตัวชี้วัดระหว่างทางและตัวชี้วัดปลายทาง รวมทั้งมีกิจกรรม การเรียนรู้เชิงรุก (Active Learning) ทุกท้ายหน่วยการเรียนรู้ โดยแบ่งเนื้อหาออกเป็น ๒ เล่ม คือ

หลักภาษาและการใช้ภาษาไทย ครอบคลุมตัวชี้วัดและสาระการเรียนรู้แกนกลาง สาระที่ ๑ การอ่าน สาระที่ ๒ การเขียน สาระที่ ๓ การฟัง การดู และการพูด และสาระที่ ๔ หลักการใช้ภาษา

วรรณคดีและวรรณกรรม ครอบคลุมตัวชี้วัดและสาระการเรียนรู้แกนกลาง สาระที่ ๕ วรรณคดี และวรรณกรรม

ผู้เรียบเรียงหวังเป็นอย่างยิ่งว่า หนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐาน ภาษาไทย วรรณคดีและวรรณกรรม ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑ เล่มนี้ จะเป็นสื่อการเรียนการสอนที่ช่วยพัฒนาศักยภาพของผู้เรียนให้มีคุณภาพ บรรลุตัวชี้วัดและมาตรฐานการเรียนรู้ กลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทย ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษา ขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑ รวมถึงบรรลุสมรรถนะสำคัญตามที่กำหนดไว้

คณะผู้เรียบเรียง

ตอนที่ ๕ วรรณคดีและวรรณกรรม ๑

หน่วยการเรียนรู้ที่ ๑ นิราศภูเขาทอง	๒	เนื้อเรื่อง	๖๑
ความเป็นมา	๓	คำศัพท์	๗๑
ประวัติผู้แต่ง	๔	บทวิเคราะห์	๗๕
ลักษณะคำประพันธ์	๖		
เรื่องย่อ	๖	หน่วยการเรียนรู้ที่ ๕ ราชอิริยาขณ ตอน สมิงพระรามอาสา	๘๒
เนื้อเรื่อง	๗	ความเป็นมา	๘๓
คำศัพท์	๑๓	ประวัติผู้แต่ง	๘๓
บทวิเคราะห์	๑๗	ลักษณะคำประพันธ์	๘๓
		เรื่องย่อ	๘๔
หน่วยการเรียนรู้ที่ ๒ โคลงโลกนิติ	๒๔	เนื้อเรื่อง	๘๕
ความเป็นมา	๒๕	คำศัพท์	๑๐๑
ประวัติผู้แต่ง	๒๖	บทวิเคราะห์	๑๐๓
ลักษณะคำประพันธ์	๒๖		
เรื่องย่อ	๒๗	หน่วยการเรียนรู้ที่ ๖ กาพย์เห่ชมเครื่องคาวหวาน	๑๑๐
เนื้อเรื่อง	๒๘	ความเป็นมา	๑๑๑
คำศัพท์	๓๓	ประวัติผู้แต่ง	๑๑๑
บทวิเคราะห์	๓๕	ลักษณะคำประพันธ์	๑๑๑
		เรื่องย่อ	๑๑๒
หน่วยการเรียนรู้ที่ ๓ สุภาษิตพระร่วง	๔๓	เนื้อเรื่อง	๑๑๓
ความเป็นมา	๔๔	คำศัพท์	๑๑๗
ประวัติผู้แต่ง	๔๔	บทวิเคราะห์	๑๒๐
ลักษณะคำประพันธ์	๔๕		
เรื่องย่อ	๔๕	หน่วยการเรียนรู้ที่ ๗ วรรณกรรมท้องถิ่น	๑๒๔
เนื้อเรื่อง	๔๖	ความเป็นมา	๑๒๕
คำศัพท์	๔๘	นิทานพื้นบ้านไทยแต่ละภาค	๑๒๙
บทวิเคราะห์	๕๒	นิทานพื้นบ้านภาคเหนือ	๑๓๐
		นิทานพื้นบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	๑๓๒
หน่วยการเรียนรู้ที่ ๔ กาพย์เรื่องพระไชยสุริยา	๕๗	นิทานพื้นบ้านภาคกลาง	๑๓๔
ความเป็นมา	๕๘	นิทานพื้นบ้านภาคใต้	๑๓๗
ประวัติผู้แต่ง	๕๘	นิทานไทย เรื่อง สังข์ทอง	๑๓๙
ลักษณะคำประพันธ์	๕๙		
เรื่องย่อ	๖๐		

การพินิจคุณค่าวรรณคดีและวรรณกรรม

การเรียนรู้วรรณคดีและวรรณกรรมไทยในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น มีความมุ่งหมายสำคัญ คือ ให้ผู้เรียนได้ศึกษาและภูมิใจในวรรณคดีไทยอันเป็นมรดกที่ล้ำค่าของชาติ ได้พัฒนาทักษะการอ่าน รู้จักพินิจคุณค่าของวรรณคดีและวรรณกรรม สามารถนำความรู้และข้อคิดจากการอ่านไปประยุกต์ใช้ในชีวิตจริง ตลอดจนเป็นการศึกษาวัฒนธรรมทางภาษาไทยไปพร้อมกันด้วย

๑ ความหมายของวรรณคดีและวรรณกรรม

“วรรณคดี” มาจากคำว่า “วรรณ” (ภาษาบาลีใช้ว่า วรรณ สันสกฤต ใช้ว่า วรรณ) ที่แปลว่า หนังสือ กับคำว่า “คดี” ซึ่งมาจากคำว่า “คดี” แปลว่า แบบอย่าง วิธี หรือแนวทาง รวมความว่า “วรรณคดี” เมื่อแปลตามรูปศัพท์ จะหมายถึง แบบอย่างหรือแนวทางแห่งหนังสือ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๕๕๔ ได้ให้ความหมายของคำว่า “วรรณคดี” ไว้ว่า หนังสือที่ได้รับการยกย่องว่าแต่งดี

วรรณกรรม มาจากคำว่า “วรรณ” กับคำว่า “กรรม” “วรรณ” แปลว่า หนังสือ “กรรม” เป็นคำที่มาจากภาษาสันสกฤตคือคำว่า กรมน (อ่านว่า กร-มัน) ตรงกับคำในภาษาบาลีว่า กมม (อ่านว่า กัม-มะ) แปลว่าการกระทำ ดังนั้น “วรรณกรรม” เมื่อแปลตามรูปศัพท์ หมายถึง งานหนังสือ งานประพันธ์ บทประพันธ์ทุกชนิด ทั้งที่เป็นร้อยแก้วและร้อยกรอง

๒ แนวการพินิจวรรณคดี

การอ่านเพื่อการพินิจหรือการพิจารณาวรรณคดีนั้น อาจใช้คำเรียกหลากหลายว่า การวิจักษ์ (วิจักษ์) การวิจารณ์ หรือการวิเคราะห์ แต่มีความหมายไปในแนวทางเดียวกัน คือ การอ่านอย่างใคร่ครวญ ศึกษาให้ถ่องแท้ พิจารณาว่าหนังสือนั้น ๆ แต่งดีอย่างไร ใช้ถ้อยคำไพเราะลึกซึ้งเพียงใด และให้คุณค่า ข้อคิด หรือคติสอนใจอย่างไร เพื่อให้เข้าใจและตระหนักในคุณค่าของวรรณคดี สำหรับแนวทางในการพิจารณาวรรณคดี มีดังนี้

๒.๑ พิจารณาเนื้อหาวรรณคดี

เนื้อหาของวรรณคดีมีหลายประเภท เมื่อจำแนกตามจุดประสงค์ในการประพันธ์ ดังนั้น ผู้เรียนจึงควรเข้าใจเนื้อหาของเรื่องที่อ่านโดยสรุป เพื่อนำไปสู่การพิจารณาในขั้นตอนต่อไป ประเภทของวรรณคดี มีดังนี้

๑) **วรรณคดีศาสนา** มีเนื้อหามุ่งแสดงหลักคำสอนทางศาสนา ผลแห่งการกระทำ ความดีและความชั่ว เช่น *ไตรภูมิพระร่วง* *มหาชาติคำหลวง* *ปฐมสมโพธิกถา*

๒) **วรรณคดีคำสอน** มีเนื้อหาเป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติตนในสังคม เช่น *สุภาษิตพระร่วง* *กฤษณาสอนน้องคำฉันท์* *โคลงโลกนิติ* *อิศรญาณภาษิต*

๓) **วรรณคดีประเพณีและพิธีกรรม** เป็นวรรณคดีที่ให้รายละเอียดเกี่ยวกับประเพณี และใช้ในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น *ลิลิตโองการแข่งน้ำ* *ลิลิตพยุหยาตราเพชรพวง* *พระราชพิธีสิบสองเดือน* *ฉันท์ดุขฎฐิสังเวยกล่อมช้าง* *กาพย์เห่เรือสำนวนต่าง ๆ*

๔) **วรรณคดีประวัติศาสตร์** เป็นวรรณคดีที่บันทึก หรือมีเนื้อหาเกี่ยวกับเหตุการณ์ สำคัญในประวัติศาสตร์ การสดุดีวีรชนผู้กล้าหาญ เช่น *โคลงยวนพ่าย* *ราชาธิราช* *ลิลิตตะเลงพ่าย* *โคลงชะลอพระพุทไธยาสน์* *พระราชพงศาวดาร* *กรุงเก่า* *ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์*

๕) **วรรณคดีบันทึกการเดินทาง** มีเนื้อหาเป็นบันทึกความรู้และการเดินทางของกวี จัดเป็นวรรณคดีประเภทนิราศ มีเนื้อความพรรณนาถึงความอาลัยรักต่อสตรี หรือบรรยายสภาพ บ้านเมือง ผู้คน สังคม และวัฒนธรรมต่าง ๆ ตลอดการเดินทาง เช่น *นิราศนรินทร์* *นิราศพระบาท* *นิราศหริภุญชัย* *นิราศนครวัด* *ลิลิตพายัพ*

๖) **วรรณคดีเพื่อความบันเทิง** วรรณคดีประเภทนี้แต่งขึ้นเพื่อแสดงมหรสพ ประเภทต่าง ๆ เช่น *รามเกียรติ์* สำหรับใช้แสดงโขน *พระอภัยมณี* สำหรับใช้แสดงหุ่นกระบอก *มัทนะพาธา* สำหรับใช้แสดงละครพูด

๒.๒ **พิจารณารูปแบบการแต่ง**

รูปแบบ หมายถึง ลักษณะของงานประพันธ์ที่ผู้แต่งหรือกวีเลือกใช้ในการนำเสนอ ผลงาน แบ่งเป็น ๒ ประเภท คือ

๑) **วรรณคดีร้อยกรอง** หมายถึง วรรณคดีที่แต่งขึ้นตามรูปแบบฉันทลักษณ์ มีกฎเกณฑ์ข้อบังคับที่ค่อนข้างแน่นอน เช่น สัมผัสระหว่างวรรค จำนวนคำ ความหนักเบาของคำ ระดับเสียงสูงต่ำ โดยมีลักษณะคำประพันธ์ที่หลากหลาย เช่น โคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน ร่าย ลิลิต กาพย์ห่อโคลง

๒) **วรรณคดีร้อยแก้ว** หมายถึง วรรณคดีที่แต่งเป็นความเรียงด้วยถ้อยคำ และถ้อยความที่สละสลวย ไพเราะเหมาะสมด้วยเสียงและความหมาย ไม่มีกฎเกณฑ์ข้อบังคับ ในการแต่งเหมือนวรรณคดีร้อยกรอง

๒.๓ **พิจารณาคุณค่าของวรรณคดี**

การพิจารณาคุณค่าของวรรณคดี แบ่งเป็น ๒ ประเภท คือ คุณค่าด้านเนื้อหาและคุณค่า ด้านวรรณศิลป์

๑) **คุณค่าด้านเนื้อหา** คือ การพิจารณาเนื้อหาที่ให้คุณประโยชน์ ซึ่งผู้อ่านควรอ่าน อย่างมีวิจารณญาณ หากคุณค่าของวรรณคดีอย่างมีหลักเกณฑ์ สำหรับแนวทางในการพิจารณาคุณค่า ด้านเนื้อหา มีหลายประการ ดังนี้

๑.๑) ควรพิจารณาว่าผู้แต่งมีจุดมุ่งหมายอย่างไร เนื้อเรื่องมีแนวคิด ให้คำสอน คติธรรม ข้อเตือนใจ หรือให้แนวทางในการดำเนินชีวิตอย่างไร

๑.๒) พิจารณาภาพสะท้อนของสังคม วิถีชีวิตความเป็นอยู่ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี ความเชื่อ และค่านิยมต่าง ๆ ในสมัยของผู้แต่ง

๑.๓) พิจารณาคุณค่าในด้านความรู้ที่จะช่วยเสริมสร้างสติปัญญาแก่ผู้อ่าน

๒) **คุณค่าด้านวรรณศิลป์** เป็นการพิจารณาการใช้ถ้อยคำ สำนวนโวหารที่แสดง ความสามารถของผู้แต่งว่าใช้ศิลปะทางภาษาในการเรียบเรียง คัดสรรถ้อยคำ สำนวนโวหาร เพื่อสื่อ ให้ผู้อ่านได้รับความเพลิดเพลินและเกิดสุนทรียะทางอารมณ์อย่างไร

วรรณศิลป์เป็นภาษาเฉพาะที่ผู้แต่งคัดสรรคำมาใช้ในงานประพันธ์ได้อย่าง ไพเราะงดงาม มีการใช้โวหารภาพพจน์เพื่อให้ผู้อ่านเกิดจินตภาพและความรู้สึกคล้อยตามเหตุการณ์ ในตอนต่าง ๆ ของเนื้อเรื่อง

๓ **วรรณศิลป์ในวรรณคดีไทย**

วรรณศิลป์ในวรรณคดีไทยเป็นเครื่องสะท้อนให้เห็นว่างานประพันธ์แต่ละเรื่องจะต้องเลือกสรร คำประพันธ์ให้เหมาะสมกับผลงาน เพื่อสื่อความหมายและถ้อยคำที่ไพเราะสละสลวย อันเป็นลักษณะ เฉพาะของภาษากวีและทำให้ผู้อ่านเกิดความสะเทือนอารมณ์ กลวิธีในการพิจารณาวรรณศิลป์ใน วรรณคดีไทย มีดังนี้

๓.๑ **รสวรรณคดี**

รสวรรณคดีเป็นสิ่งที่สัมผัสได้ด้วยตาและหู เป็นรสที่บ่งบอกถึงสภาวะของอารมณ์ ถ้าวรรณคดีเรื่องใดสามารถโน้มน้าวใจผู้อ่านให้เกิดความเพลิดเพลินและเกิดอารมณ์ฝ่ายสูง วรรณคดี เรื่องนั้นก็มีความค่าทางวรรณศิลป์และรสวรรณคดีย่อมถ่ายทอดผ่านภาษาจากผู้แต่งสู่ผู้อ่าน ดังนั้น ภาษากับวรรณคดีจึงแยกกันไม่ได้

รสวรรณคดีไทย แบ่งออกได้เป็น ๔ รส ดังนี้

๑) **เสาวرنจิ** เป็นบทที่ชมความงาม ไม่ว่าจะเป็นความงามของตัวละครหรือความงาม ของสถานที่ เช่น ความงามของนางศกุนตลา

ศกุนตลา

ผู้ทรงพระราชนิพนธ์ : พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
คู่มือสืบทอดของอ่อน มะลิซ้อนคู่คำไปหมดสิ้น
สองเนตรงามกว่ามฤคิน นางนี้เป็นปิ่นโลกา
(พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, ๒๕๖๔)

๒) **นารีปราโมทย์** เป็นบทที่แสดงความรักใคร่หรือพูดจาโอ้อวมให้อีกฝ่ายเกิดความประทับใจหรือผูกพันรักใคร่ เช่น บทแสดงความรักที่ท้าวชัยเสนมีต่อนางมัทนา

มัทนะพารา

ผู้ทรงพระราชนิพนธ์ : พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
ก็ทุกลันจะรุมกล่าว ฝืนฝืนจะมีหลาย
และทุกลันจะเปรยปราย แสดงรัก ณ โฉมฉาย,
พะจิวจะรักยืด ประภาศถ้อยปะฏิญญา
สบถให้ละต่อหน้า บอจจืดสีเนหา,
พระจันทร์แถม ณ เวหน.
(พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, ๒๕๕๒)

๓) **พิโรธวาทัง** เป็นบทแสดงอาการโกรธ ตัดพ้อ เหน็บแนม เสียดสี หรือแสดงถึงความเคียดแค้น เช่น บทที่พระยาครูฑัตตพื่อนางกาก็

กาภิกกลอนสุภาพ

ผู้แต่ง : เจ้าพระยาพระคลัง (หน)
ตัวนางเป็นไทแต่ใจทาส ไม่รักชาติรสหวานมาพานชม
ตั้งสุกรพอนฝ่าแต่อาวม ห่อนนิยมรักรสสุคนธาร
น้ำเอนางเหมือนอย่างชวลัย ไม่เลือกไหลห้วยหนองคลองลั่นหาน
(กรมศิลปากร, ๒๕๐๔)

๔) **สัลลาปังคพิสัย** เป็นบทที่แสดงการคร่ำครวญ โศกเศร้า เช่น บทที่นางจินตหราคร่ำครวญถึงอิเหนาที่กำลังจะจากนางไปเมืองดาหา

อิเหนา

ผู้ทรงพระราชนิพนธ์ : พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
แล้วว่าอนิจจาความรัก ฝั่งประจักษ์ตั้งสายน้ำไหล
ตั้งแต่จะเชียวเป็นเกลียวไป ที่ไหนเลยจะไหลคืนมา
(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, ๒๕๕๓)

(๔)

๓.๒ การใช้ภาพพจน์

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๕๕๔ ได้ให้ความหมายของ “ภาพพจน์” ว่า ถ้อยคำที่เป็นสำนวนโวหารทำให้นึกเป็นภาพ ถ้อยคำที่เรียบเรียงอย่างมีชั้นเชิงเป็นโวหาร มีเจตนาให้มีประสิทธิภาพต่อความคิด ความเข้าใจ ให้จินตนาการและถ่ายทอดอารมณ์ได้อย่างกว้างขวางลึกซึ้งมากกว่าการบอกอย่างตรงไปตรงมา

กลวิธีในการนำเสนอภาพพจน์ที่ผู้แต่งนิยมใช้ในการประพันธ์ มีดังนี้

๑) **การใช้ความเปรียบว่าสิ่งหนึ่งเหมือนกับสิ่งหนึ่ง** เรียกว่า *อุปมา* โดยมีคำเปรียบปรากฏอยู่ในข้อความ คำเปรียบเหล่านี้ เช่น เปรื่อง ดุจ เณร ดัง ดัง ปูน เพียง เหมือน ดังตัวอย่าง

โคลงโลกนิติ

ผู้ทรงพระนิพนธ์ : สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร
อ่อนหวานมานมิตรล้น เหลือหลาย
หยาบบมีเกลอกราย เกลื่อนไกล
ดุจดวงศศิฉาย ดาวดาษ ประดับนา
สุริยส่องดาราไร เพื่อร้อนแรงแสง
(สถาบันภาษาไทย กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๕๓)

๒) **การเปรียบว่าสิ่งหนึ่งเป็นอีกสิ่งหนึ่ง** เรียกว่า *อุปลักษณ์* เป็นภาพพจน์ที่นำสิ่งที่แตกต่างกัน แต่มีลักษณะร่วมกันมาเปรียบเทียบกัน โดยใช้คำเชื่อมว่า เป็น คือ หรือไม่ปรากฏคำเชื่อมก็ได้

อิศรญาณภาษิต

ผู้ทรงนิพนธ์ : หม่อมเจ้าอิศรญาณ
ชายข้าวเปลือกหญิงข้าวสารโบราณว่า น้ำพึ่งเรือเสือพึ่งป่าอชฌาฬย
เราก็จิตคิดดูเล่าเขาก็ใจ รักกันไว้ดีกว่าชิงระวังการ
(หม่อมเจ้าอิศรญาณ, ๒๕๒๐)

ลิลิตยวนพ่าย

ผู้แต่ง : ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง
สารสยามภาคพร้อม กลกานท์ นีฏ
คือคู่มาลาสวรรค์ ช่อช้อย
เบญญาพิศาลแสดง เดิมเกียรติ พระฤ
คือคู่มุโหมแสสร้างร้อย กิ่งกลาง
(กรมศิลปากร, ๒๕๑๒)

(๕)

๓) การสมมติให้สิ่งต่าง ๆ มีกิริยาอาการหรือความรู้สึกเหมือนมนุษย์ เรียกว่า *บุคลวัต* เป็นการสมมติให้สิ่งไม่มีชีวิต พืช สัตว์ ให้มีความคิดและการแสดงออกเหมือนมนุษย์ เช่น การที่กวีกล่าวว่าสัตว์ทั้งหลายในมหาสมุทรก็พลอยแสดงความโศกเศร้าเสียใจไปด้วย เมื่อถึงวันที่กวีต้องจากนางผู้เป็นที่รัก

โคลงทวาทศมาส

ผู้แต่ง : พระยาวรราช ขุนพรหมมนตรี ขุนศรีกวีราช และ ขุนสารประเสริฐ

แสนสัตว์นาเนกถ้วน

แสนสินธุ์

ทุกข์บันดาลไพพอน

ช่วยเศร้า

วันเขียรสุดาพิณฑ์

พักเตรศ

แสนสุเมรุมันเช้า

ตั้งลาญ

(กรมศิลปากร, ๒๕๖๑)

๔) การใช้คำเลียนเสียงธรรมชาติ เรียกว่า *สัทพจน์* คือ การใช้ถ้อยคำเพื่อเลียนเสียงของธรรมชาติ เช่น เสียงสัตว์ร้อง เสียงคนร้อง เสียงดนตรี เช่น การที่กวีกล่าวถึงเสียงร้องของนกยูงทอง

กาพย์เรื่องพระไชยสุริยา

ผู้แต่ง : สุนทรภู่

ยุงทองร้องกะไต้งโห่งดิง

เพียงผ้องกลองระฆัง

แตรสังข์กังสดาลขานเสียง

(สุนทรภู่, ๒๕๐๔)

คำว่า “กะไต้งโห่ง” เป็นการเลียนเสียงของนกยูงที่ดังกังวานคล้ายเสียงดนตรีไทย

๓.๓ การสรรคำ

การสรรคำ คือ การเลือกใช้คำให้สื่อความคิด ความเข้าใจ ความรู้สึก และอารมณ์ได้อย่างงดงาม โดยคำนึงถึงความงามด้านเสียงของถ้อยคำเป็นสำคัญ

กลวิธีในการเลือกสรรคำ มีดังนี้

๑) การเล่นเสียง เป็นการสรรคำที่ทำให้เกิดท่วงทำนองที่ไพเราะ ไม่ว่าจะเป็นการเล่นเสียงสระ การเล่นเสียงพยัญชนะ และการเล่นเสียงวรรณยุกต์

๑.๑) การเล่นเสียงสระ เป็นการใช้คำที่มีเสียงสระตรงกัน ถ้ามีตัวสะกดก็ต้องเป็นตัวสะกดในมาตราเดียวกัน ส่วนวรรณยุกต์จะต่างรูปหรือต่างเสียงกันก็ได้ เช่น บทที่บรรยายเหตุการณ์ที่กำลังสู้กับหนู

กาพย์ห่อโคลงประพาสธารทองแดง

ผู้ทรงพระนิพนธ์ : เจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร

ดูหนูสู้รบ

หนูสู้ดูอยู่

ดูขู่ผู้ต่อสู้

หนูสู้รบ

ดูสู้หนูหนูสู้

หนูสู้รบสู้

ดูสุดสู้หนูสู้

รูปงูหนูมู

พรุพรุ

สุดสู้

ดูอยู่

รูปงูมู

(กรมศิลปากร, ๒๕๔๕ข)

คำว่า ดู หนู สู้ ร ู ง งู สู้ หนู สู้ ง หนู งู สู้ ดู อยู่ รูป งู ู หนู มู ู ผู้ต่อสู้ พรุพรุ เป็นคำเล่นเสียงสระอู

๑.๒) การเล่นเสียงพยัญชนะ เป็นการใช้คำที่มีพยัญชนะต้นเสียงเดียวกัน อาจเป็นตัวอักษรที่เป็นพยัญชนะรูปเดียวกัน หรือพยัญชนะที่มีเสียงสูงต่ำเข้าคู่กัน หรือพยัญชนะควบชุดเดียวกันก็ได้ เช่น บทที่บรรยายธรรมชาติ

ขุนช้างขุนแผน ตอน ขุนแผนพานางวันทองหนี

ผู้ทรงพระราชนิพนธ์ : พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

ฝูงลิงไต่กิ่งกลางลิงไขว่

กลางลิงชิงค่างขึ้นลางลิง

เพกกาเกาะเกาะทุกก้านกิ่ง

มัดกากากวนลั่นกาดง

ลางลิงเล่นไล่กันวุ่นวึ่ง

กาหลงลงกิ่งกาหลงลง

กรรณิกากาชิงกันชมหลง

กาฝากกาลงทำรังกา

(กรมศิลปากร, ม.ป.ป.)

คำว่า “ลางลิง เล่นไล่” เล่นเสียงพยัญชนะ “ล”

“วุ่นวึ่ง” เล่นเสียงพยัญชนะ “ว”

“เพกกา เกาะเกาะ กรรณิการ์ มัดกา กากวน กาดง” เล่นเสียงพยัญชนะ “ก”

“ค่างขึ้น” เล่นเสียงพยัญชนะที่มีเสียงสูงต่ำคู่กัน “ค-ข”

“หลงลง” เล่นเสียงพยัญชนะควบที่มีเสียงสูงต่ำ

๑.๓) การเล่นเสียงวรรณยุกต์ เสียงวรรณยุกต์เป็นข้อกำหนดที่บังคับใช้ในการแต่งคำประพันธ์บางประเภท เช่น โคลงหรือกลบท การเล่นเสียงวรรณยุกต์เป็นการไล่ระดับเสียงเป็นชุด ซึ่งทำให้เกิดเสียงที่ไพเราะชวนฟังเป็นอย่างยิ่ง เช่น

(๖)

(๗)

โคลงอักษรสามหมู่

ผู้แต่ง : พระศรีมโหสถ

เสนาสุสุสุ	ศรแฝลง
ยิงค่ายทลายเมืองแยบ	แย่งแย่ง
รุกรันร่นรนแรง	ฤทธิรีบ
ลวงล้วงล้วงวังแว้ง	รวบเร้าเอามา

(กรมศิลปากร, ๒๕๔๓ก)

คำว่า “สุ สุ สุ”	เล่นเสียงวรรณยุกต์โดยไล่เสียงจัตวา เอก โท
“แย่งแย่ง”	ไล่เสียงวรรณยุกต์โท ตรี
“ร่น ร่น ร่น”	ไล่เสียงวรรณยุกต์ตรี โท สามัญ
“ลวง ล้วง ล้วง”	ไล่เสียงวรรณยุกต์สามัญ โท ตรี

๒) การเล่นคำ เป็นความไพเราะของบทประพันธ์ที่เกิดจากการเลือกใช้ถ้อยคำเป็นพิเศษ การเล่นคำแบ่งออกเป็นการเล่นคำและการหลกคำ

๒.๑) การซ้ำคำ เป็นการกล่าวซ้ำ ๆ ในคำเดิมเพื่อเพิ่มน้ำหนักของคำและย้าให้ความหมายชัดเจนขึ้น เช่น บทที่นั้นทกได้เห็นนางอัปสร

รามเกียรติ์ ตอน นารายณ์ปราบนก

ผู้ทรงพระราชนิพนธ์ : พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

เหลือบเห็นสตรีวิไลลักษณ์	พิศพักตร์ผ่องเพียบแซไซ
งามโอษฐ์งามแก้มงามจูไร	งามนัยน์งามเนตรงามกร
งามถันงามกรรณงามขนง	งามองค์ยิ่งเทพอัปสร
งามจริตกิริยางามอง	งามเอวงามอ่อนทั้งกายา

(กรมศิลปากร, ๒๕๔๙)

เล่นคำซ้ำ คำว่า “งาม” ได้แก่ งามโอษฐ์ งามแก้ม งามจูไร งามนัยน์ งามเนตร งามกร งามถัน งามกรรณ งามขนง งามองค์ งามจริต งามอง งามเอว งามอ่อน

๒.๒) การหลกคำ เป็นการใช้คำที่มีความหมายเหมือนกันหรือคำไวพจน์ในบทประพันธ์เดียวกัน เช่น

• ดวงอาทิตย์ ใช้ ตะวัน พันแสง สหัสรังสี ภาณุ จาตุรนต์ ไถง ทิพากร ภาสกร สุริยา

การเข้าใจความหมายและแนวทางของการวิจักษ์วรรณคดี ตลอดจนศิลปะในการแต่งและการใช้ถ้อยคำสำนวนอันเป็นหัวใจของวรรณคดี ดังกล่าวไปข้างต้น ผู้เรียนสามารถนำความรู้เหล่านี้มาใช้เป็นพื้นฐานในการวิจารณ์และประเมินค่าวรรณคดี เพื่อให้สามารถอ่านวรรณคดีที่นำมาศึกษาได้อย่างเข้าใจและได้อรรถรสมากยิ่งขึ้น

(๘)

ตอนที่

๕

วรรณคดีและวรรณกรรม

๑

๒

๓

๔

๕

๖

๗

หน่วย ๑	นิราศภูเขาทอง
หน่วย ๒	โคลงโลกนิติ
หน่วย ๓	สุภาษิตพระร่วง
หน่วย ๔	ภาพยเรือพระไชยสุริยา

หน่วย ๕	ราชาธิราช ตอน สมิงพระรามอาสา
หน่วย ๖	ภาพยเห่ชมเครื่องดาวหวาน
หน่วย ๗	วรรณกรรมท้องถิ่น

นิราศภูเขาทอง

นิราศภูเขาทอง เป็นนิราศเรื่องเอกของสุนทรภู่ที่เล่าถึงการเดินทางจากวัดราชบูรณะไปนมัสการเจดีย์ภูเขาทองที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา นิราศเรื่องนี้ได้รับความนิยมตั้งแต่บัดนั้น ทั้งด้านถ้อยคำและสำนวนโวหาร เนื้อเรื่องมีได้บรรยายเฉพาะเรื่องราวการเดินทางหรือพรรณนาเรื่องความรักเพียงอย่างเดียว แต่ยังสอดแทรกข้อคิด เกร็ดความรู้ และสภาพความเป็นอยู่ของผู้คนในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นอีกด้วย

ตัววัด

- สรุปเนื้อหาวรรณคดีและวรรณกรรมที่อ่าน (ท ๕.๑ ม.๑/๑)
- วิเคราะห์วรรณคดีและวรรณกรรมที่อ่านพร้อมยกเหตุผลประกอบ (ท ๕.๑ ม.๑/๒)
- อธิบายคุณค่าของวรรณคดีและวรรณกรรมที่อ่าน (ท ๕.๑ ม.๑/๓)
- สรุปความรู้และข้อคิดจากการอ่านเพื่อประยุกต์ใช้ในชีวิตจริง (ท ๕.๑ ม.๑/๔)
- ท่องจำบทอาขยานตามที่กำหนดและบทร้อยกรองที่มีคุณค่าตามความสนใจ (ท ๕.๑ ม.๑/๕)

สาระการเรียนรู้แกนกลาง

- การวิเคราะห์คุณค่าและข้อคิดจากวรรณคดีและวรรณกรรม เรื่อง *นิราศภูเขาทอง*
- บทอาขยานและบทร้อยกรองที่มีคุณค่า

๑

ความเป็นมา

สุนทรภู่แต่งนิราศภูเขาทองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๓) เมื่อปลาย พ.ศ. ๒๓๗๓ โดยเล่าถึงการเดินทางเพื่อไปนมัสการเจดีย์ภูเขาทองที่เมืองกรุงเก่าหรือจังหวัดพระนครศรีอยุธยาในปัจจุบัน ขณะบวชเป็นพระภิกษุจำพรรษาอยู่ที่วัดราชบูรณราชวรวิหารหรือวัดเลียบ

นิราศเป็นงานประพันธ์ประเภทหนึ่งของไทย มีมาตั้งแต่สมัยโบราณ เท่าที่ปรากฏหลักฐานในปัจจุบัน นิราศเรื่องแรกของไทย ได้แก่ *โคลงนิราศหริภุญชัย* ซึ่งแต่งขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยา

เนื้อหาของนิราศส่วนใหญ่มักเป็นการคร่ำครวญของกวีถึงนางผู้เป็นที่รัก เนื่องจากต้องพลัดพรากจากนางมาไกล อย่างไรก็ตามนางในนิราศที่กวีพรรณนาว่าจากมานั้น อาจมีตัวตนจริงหรือไม่ก็ได้ แต่กวีส่วนใหญ่ถือว่านางผู้เป็นที่รักเป็นปัจจัยสำคัญที่จะเอื้อให้กวีแต่งนิราศได้ไพเราะ แม้ในสมัยหลังกวีอาจไม่ได้ให้ความสำคัญเรื่องการคร่ำครวญถึงนาง แต่มุ่งเน้นบันทึกการเดินทาง เหตุการณ์ และอารมณ์ความรู้สึก แต่ก็ยังคงมีการคร่ำครวญถึงนางแทรกอยู่ ดังที่สุนทรภู่แต่งนิราศภูเขาทอง ในขณะที่กำลังบวชอยู่ สุนทรภู่ก็ยังเห็นว่าชนบการคร่ำครวญถึงนางเป็นสิ่งจำเป็นในการแต่งนิราศ จึงกล่าวไว้ในกลอนตอนท้ายนิราศเรื่องนี้ว่า

ใช้จะมีที่รักสมครมดา
ซึ่งครวญคร่ำทำที่พิริพไร
เหมือนแม่ครัวควักแกงพะแนงผัด
อันพริกไทยใบผักชีเหมือนสีกา
จงทราบความตามจริงทุกสิ่งสิ้น
นึกเลงกลอนนอนเปล้าก็เศร้าใจ

แรมนิราศร้างมิตรพิสมัย
ตามวิสัยกาพย์กลอนแต่ก่อนมา
สารพัดเพียญช่นึงเครื่องมังสา
ต้องโรยหน้าเสียสักหนอย่อยใจ
อย่านึกนิทานถลกแหงนไหน
จึงรำไรเรื่องร้างเล่นบ้างเอย

บอก

เล่า

เก้าสิบ

วัดราชบูรณราชวรวิหาร

วัดราชบูรณราชวรวิหาร แต่เดิมชื่อว่า วัดเลียบ เป็นวัดเก่าแก่สร้างขึ้นตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลาย โดยพ่อค้าชาวจีน วัดนี้นับเป็น ๑ ใน ๓ วัดสำคัญประจำราชธานี คือ วัดมหาธาตุ วัดราชประดิษฐ์ และวัดราชบูรณราชวรวิหาร แต่เนื่องจากในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๒ วัดราชบูรณราชวรวิหาร ตั้งอยู่ใกล้สถานที่สำคัญทางยุทธศาสตร์ คือ สะพานพระพุทธยอดฟ้าและโรงไฟฟ้า จึงเป็นเหตุให้สิ่งก่อสร้างสำคัญภายในวัดโดยเฉพาะพระอุโบสถซึ่งมีภาพจิตรกรรมฝาผนังฝีมือขรัวอินโข่งถูกระเบิดทำลายลงเหลือแต่พระปรางค์ซึ่งสร้างในสมัยรัชกาลที่ ๓

สุนทรภู่ มีนามเดิมว่า ภู่ เกิดในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช (รัชกาลที่ ๑) เมื่อวันที่ ๒๖ มิถุนายน พ.ศ. ๒๓๒๙ ในวัยเด็ก สุนทรภู่อาศัยอยู่กับมารดาซึ่งถวายตัวเป็นพระนมในพระองค์เจ้าหญิงจกมล พระธิดาในสมเด็จพระเจ้าหลานเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงอนุรักษ์เทเวศร์ กรมพระราชวังบวรสถานพิมุข และได้รับการศึกษาขั้นต้นที่วัดชีปะขาว ซึ่งปัจจุบัน คือ วัดศรีสุदारาม

ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (รัชกาลที่ ๒) สุนทรภู่เข้ารับราชการ และได้แสดงความสามารถด้านการประพันธ์ จนเป็นที่พอพระราชหฤทัย จึงได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น **ขุนสุนทรโวหาร** แต่เมื่อสิ้นรัชกาล สุนทรภู่ออกบวชเป็นเวลาร่วม ๒๐ ปี ในระหว่างนี้สุนทรภู่มีโอกาสดำเนินทางไปยังหัวเมืองต่าง ๆ และแต่งนิราศขึ้นหลายเรื่องซึ่งรวมถึงนิราศภูเขาทอง

พระสุนทรภู่จำพรรษาอยู่ ณ วัดราชบูรณราชวรวิหาร ใน พ.ศ. ๒๓๗๐ แต่อยู่จำพรรษาได้ไม่นานก็ต้องอธิกรณ์เสียก่อน ในปลาย พ.ศ. ๒๓๗๑ เจ้าอาวาสจึงให้พระสุนทรภู่ออกจากวัดราชบูรณราชวรวิหารไป เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นทำให้พระสุนทรภู่เข้าใจ ดังที่กล่าวในนิราศภูเขาทองตอนต้นไว้ว่า

โอ้อาวาสราชบูรณะพระวิหาร
เหลือรำลึกนึกน่าน้ำตากระเด็น
จะยกหยิบยิบดีเป็นที่ตั้ง
จึงจำลาอาวาสนิราศร้าง

แต่นี้นานนับทิวาจะมาเห็น
เพราะชุกเข็ญคนพาลมารานทาง
ก็ใช้ถึงแทนสัดเห็นขัดขวาง
มาอ้างว่าวงวิญญานในสาคร ฯ

ต่อมาพระสุนทรภู่รับภรรยาแล้วเดินทางไปกรุงเก่า และได้แต่งนิราศภูเขาทอง เมื่อลาสิกขาแล้ว สุนทรภู่ได้กลับเข้ารับราชการอีกครั้งในปลายรัชกาลที่ ๓ โดยเป็นพระอาลักษณ์ในสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์^๑

ในรัชสมัยของรัชกาลที่ ๔ สุนทรภู่ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น **พระสุนทรโวหาร** เจ้ากรมพระอาลักษณ์ฝ่ายพระบวรราชวัง ซึ่งเป็นตำแหน่งราชการสุดท้ายก่อนถึงแก่กรรมใน พ.ศ. ๒๓๙๘ รวมอายุได้ ๖๙ ปี

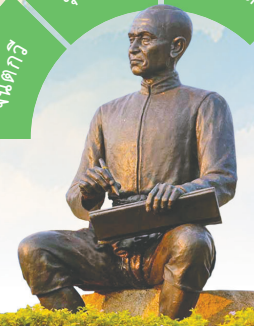
สุนทรภู่ได้รับการยกย่องว่าเป็นกวีที่มีความสามารถในการแต่งกลอน เนื่องจากกลอนที่สุนทรภู่แต่งมีลักษณะเฉพาะเป็นของตนเอง จึงได้รับความนิยมอย่างกว้างขวาง และถือเป็นแบบอย่างที่มีผู้แต่งตามตลอดมา นอกจากนี้ผลงานของสุนทรภู่อีกหลายเรื่องยังมีการนำไปแปลและดัดแปลงเป็นการ์ตูน ภาพยนตร์ เพลง และละคร

^๑ สุนทรภู่เข้ารับราชการเป็นพระอาลักษณ์ในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ครั้นยังดำรงตำแหน่งเป็นสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์

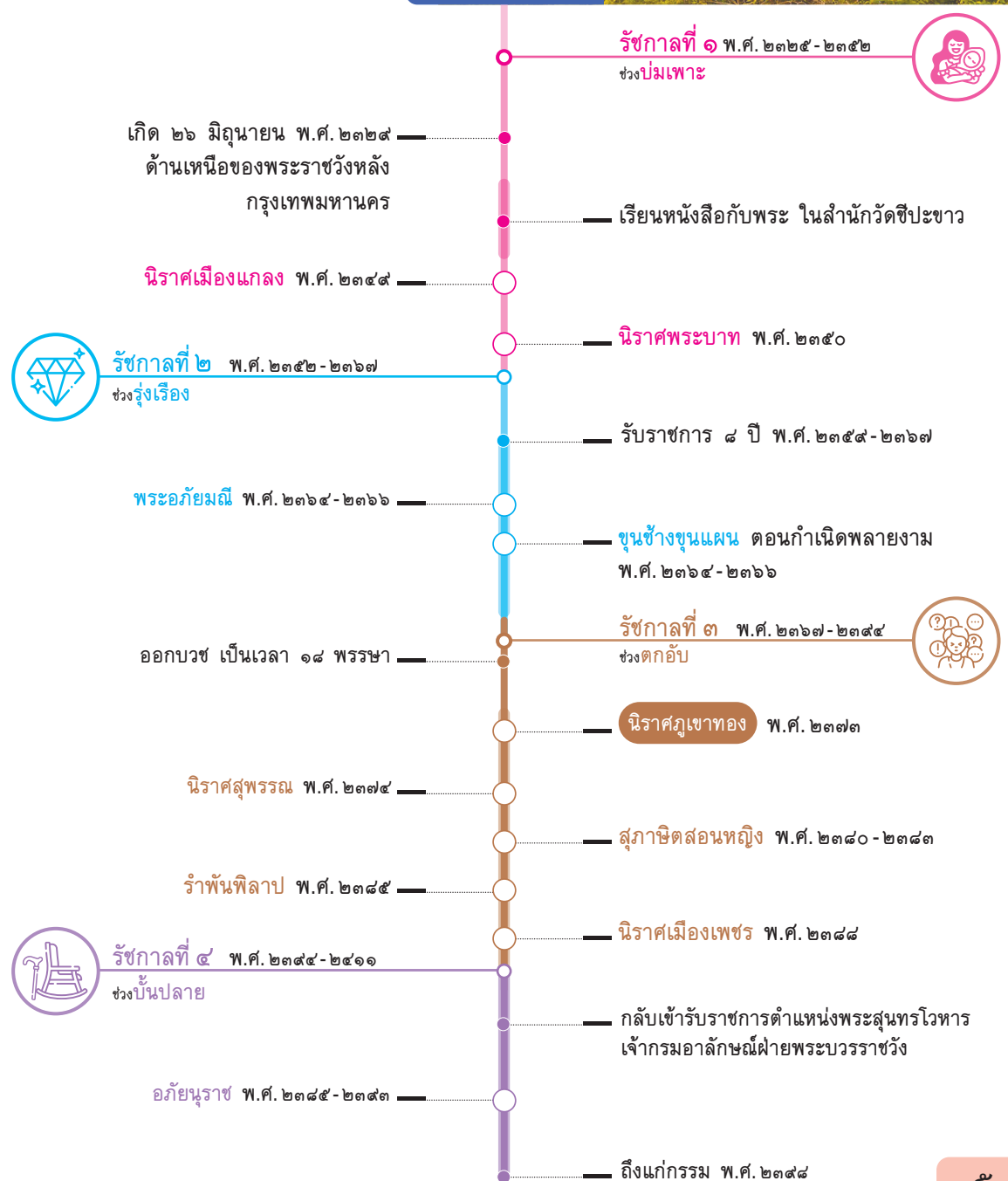
สุนทรภู่ มหากวีสี่แผ่นดิน

ด้วยผลงานอันเป็นที่ประจักษ์และความสามารถด้านกวีครบ ๔ ด้าน
ใน พ.ศ. ๒๕๒๙ ยูเนสโกจึงประกาศเชิดชูสุนทรภู่ให้เป็นบุคคลสำคัญของโลก
ด้านวรรณกรรม

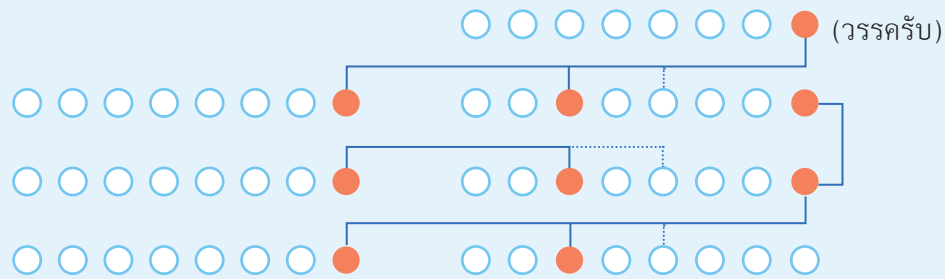

ชีวิตและผลงาน

นิราศภูเขาทองแต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทกลอนนิราศซึ่งมีลักษณะคล้ายกลอนสุภาพ แตกต่างกันตรงที่กลอนนิราศจะแต่งขึ้นต้นเรื่องด้วยกลอนวรรครับและแต่งต่อไปอีกโดยไม่จำกัดจำนวนบท แต่ต้องให้คำสุดท้ายซึ่งอยู่ในวรรคส่งจบลงด้วยคำว่า “เอ๋ย”

แผนผัง กลอนนิราศ

ตัวอย่าง

รับฐิณภิญโญโมทนา	๐ เดือนสิบเอ็ดเสด็จพระวสา
.....	๐ ชุฬาลงเรือเหลื่ออาลัย
จงทราบความตามจริงทุกสิ่งสิ้น	
นักเลงกลอนนอนเปล้าก็เศร้าใจ	๐ อย่างนี้กินทาแกลงแขนงไฉน
	๐ จึ่งรำไรเรื่องร้างเล่นบ้างเอ๋ย

สุนทรภู่เริ่มเรื่องด้วยการกล่าวถึงสาเหตุที่ต้องออกจากวัดราชบูรณราชวรวิหารและเดินทางโดยเรือพร้อมหนูพัดซึ่งเป็นบุตรชาย ล่องไปตามลำน้ำเจ้าพระยาผ่านพระบรมมหาราชวัง จนมาถึงวัดประโคนปัก ผ่านโรงเหล้า บางจาก บางพลู บางพลัด บางโพ บ้านญวน วัดเขมา ตลาดแก้ว ตลาดขวัญ บางธรณี เกาะเกร็ด บางพูด บ้านใหม่ บางเตือ บางหลวง เชิงราก สามโคก บ้านจั่ว เกาะใหญ่ราชคราม จนถึงกรุงเก่าเมื่อเวลาเย็น โดยจอดเรือพักที่ทำน้าวัดหน้าพระเมรุ รุ่งเช้าจึงไปนมัสการเจดีย์ภูเขาทอง ขากลับสุนทรภู่กล่าวเพียงว่า เมื่อถึงกรุงเทพฯ ได้จอดเทียบเรือที่ทำน้าหน้าวัดอรุณราชวราราม ราชวรมหาวิหาร

นิราศภูเขาทอง

ผู้แต่ง : สุนทรภู่

รับฐิณภิญโญโมทนา
ออกจากวัดทัศนาคูอาวาส
สามฤดูอยู่ดีไม่มีภัย
โอ้อาวาสราษบุรณะพระวิหาร
เหลื่อรำลึกนึกน่าน้ำตากระเด็น
จะยกหยิบธิดีเป็นที่ตั้ง
จึ่งอำลาอาวาสนิราศร้าง

๐ ถึงหน้าวังดังหนึ่งใจจะขาด

โอ้ผ่านเกล้าเจ้าประคุณของสุนทร
พระนิพพานปานประหนึ่งศีระชาด
ทั้งโรคซ้ำกรรมชดวิบัติเป็น
จึ่งสร้างพรตอดสำหรับส่วนบุญถวาย
เป็นสิ่งของฉลองคุณมุสิก

๐ ถึงหน้าแพแลเห็นเรือที่หนึ่ง

เคยหมอบรับกับพระจอมไฉน
เคยทรงแต่งแปลงบทพจนารถ
จนฐิณสิ้นแม่น้ำในลำคลอง
เคยหมอบใกล้ได้กลิ่นสุคนธ์ตรลบ
สิ้นแผ่นดินสิ้นรสสุคนธา

๐ ดูในวังยังเห็นหอพระอิฐ

ทั้งปิ่นเกล้าเจ้าพิภพอบสากล

๐ ถึงอารามนามวัดประโคนปัก

เป็นสำคัญปิ่นแดนในแผ่นดิน

ขอเดชะพระพุทธรูปคุณช่วย

อายุยืนหมื่นเท่าเสาศิลา

ไปพันวัดทัศนาริมทำน้า

มีแพรผ้าสารพัดสีม่วงทอง

๐ เดือนสิบเอ็ดเสด็จพระวสา
ชุฬาลงเรือเหลื่ออาลัย
เมื่อตรุษสารทพระพรรษาได้อาศัย
มาจำไกลอารามเมื่อยามเย็น
แต่นี้นานนับทิวาจะมาเห็น
เพราะชุกเชิญคนพาลมารานทาง
ก็ใช้ถังแทนสดเห็นชัดขวาง
มาอ้างว่าวิญญูณในสาคร
คิดถึงบาทบพิตรอดิศร
แต่ปางก่อนเคยเฝ้าทุกเช้าเย็น
ด้วยไริฎาติยากแค้นถึงแสนเชิญ
ไม่เล็งเห็นที่ซึ่งจะพึงพา
ประพุดฝ้ายสมณะทั้งวสา
ขอเป็นข้าเคียงบาททุกชาติไป
คิดถึงครั้งก่อนมาน้ำตาไหล
แล้วลงในเรือที่หนึ่งบัลลังก์ทอง
เคยรับราชโองการอ่านฉลอง
มิได้ซื้อเครื่องขัดหัตถยา
ละอองอบสรสิ้นชื่นนาสา
วาสนาเราก็สิ้นเหมือนกลิ่นสุคนธ์
ตั้งสติเต็มถวายฝ้ายกุศล
ให้พ่องพันภัยสำราญผ่านบุรินทร์
ไม่เห็นหลักลือเล่าว่าเสาทิน
มิรู้สิ้นสุดซื้อที่ลือชา
แม้มอดม้วยกลับชาติวาสนา
อยู่คู่ฟ้าดินได้ดังใจปอง
แพประจำจอดรายเขาชายของ
ทั้งสิ่งของชาวเหลื่องเครื่องสำเนา

๐ ถึงโรงเหล้าเตากลั่นควันโขมง
โอบาปกรรมน้ำนรกเจียวอกเรา
ทำบุญบวชกรวดน้ำขอสำเร็จ
ถึงสุราพารอดไม่วอดวาย
ไม่เมาเหล้าแล้วแต่เรายังเมารัก
ถึงเมาเหล้าเข้าสายก็หายไป

๐ ถึงบางจากจากวัดพลัดพี่น้อง
เพราะรักใคร่ใจดีไม่ยี่ดเย็น

๐ ถึงบางพลัดคิดถึงคูเมื่ออยู่ครอง
ถึงบางพลัดเหมือนพี่พลัดมาขัดเคือง

๐ ถึงบางโพธิ์พระศรีมหาโพธิ์
ขอเดชะอานุกาภาพพระศพล

๐ ถึงบ้านญวนล้วนแต่โรงแลสะพรั่ง
ตรงหน้าโรงโพงพางเขาวางราย
จะเหลียวกลับลับเขตประเทศสถาน
ถึงเขมาอารามอร่ามทอง

๐ โอ้ปางหลังครั้งสมเด็จบรมโกศ
ชมพระพิมพิ์ริมผนังยังยั้งยืน
โอ้ครั้งนี้มีได้เห็นเล่นฉลอง
เป็นบุญน้อยพลอยนึกโมทนา
ดูน้ำว้างกลิ้งเขียวเป็นเกลียวกลอก
บ้างพลุ่งพลุ่งวู่ววเหมือนกงเกวียน
ทั้งหัวท้ายกรายแฉวงระชากรจ้วง
โอ้เรือพันวนมาในสาชล

๐ ตลาดแก้วแล้วไม่เห็นตลาดตั้ง
โอ้รินรินกลิ่นดอกไม้ใกล้คงคา
เห็นโคใหญ่ใกล้น้ำระกำแฝง
เหมือนโคกฟี่ที่ซำระกำเอื้อ

๐ ถึงแขวงนนท์ชลมารคตลาดขวัญ
ทั้งของสวนล้วนเรืออยู่เรียงราย

มีคันโพงผูกสายไว้ปลายเสา
ให้มัวเมาเหมือนหนึ่งบ้าเป็นน่าอาย
พระสรรเพชญ์โพธิญาณประมาณหมาย
ไม่ใกล้กรายแก่งเมินก็เกินไป
สุดจะหักห้ามจิตคิดโนน
แต่เมาใจนี้ประจำทุกค่ำคืน
มามัวหมอมัวหน้าไม่ฝ่าฝืน
จำต้องชื่นใจพรากรมจากเมือง
เคยใส่ของส่งให้ล้วนใบเหลียง
ทั้งพลัดเมืองพลัดสมรมาร้อนรน
รมนิโรธรุกขมูลให้พูนผล
ให้ผ่องพันภัยพาลสาธาณกาย
มีช่องซังกุ่มปลาไว้ค้าขาย
พวกหญิงชายพร้อมเพรียงมาเมียงมอง
ทรมานหม่นไหม้ฤทัยหมอง
ฟุ้งฉลองเลิกลางเมื่อวานขึ้น
มาผูกโบสถ์ก็ได้มาบูชาขึ้น
ทั้งแปดหมื่นสี่พันได้วันทา
เพราะตัวต้องตกประดาชวาสนา
พอนาวาติดชลเข้าวนเวียน
กลับกระเอนจาดฉัดฉวัดเฉวียน
ดูเวียนเวียนคว้างคว้างเป็นหว่างวน
ครรโล่ล่องเลยทางมากกลางหน
ไฉยวันหวังสวาทไม่คลาดคลา
สองฟากฝั่งก็แต่ล้วนสวนพฤกษา
เหมือนกลิ่นผ้าแพรดำรำมะเกลือ
ทั้งรักแฉงแฉมสวาทประหลาดเหลือ
เพราะรักเรือแรมสวาทมาคลาดคลาย
มีฟวงแพแพรพรรณเขาค้าขาย
พวกหญิงชายประชุมกันทุกวันคืน

๐ มาถึงบางธณีทวีโสภ
ไอ้สุธาหนาแน่นเป็นแผ่นพื้น
เมื่อเคราะห์ร้ายกายเราก็ต้าน
ล้วนหนามเหน็บเจ็บแสบคับแคบใจ

๐ ถึงเกร็ดย่านบ้านมอญแต่ก่อนเก่า
เดี๋ยวนี้มอญถอนไรจุกเหมือนตุ๊กตา
ไอ้สามัญผันแปรไม่แท้เพียง
นี้หรือจิตคิดหมายมีหลายใจ

๐ ถึงบางพุดพุดดีเป็นศรีศักดิ์
แม้พุดชั่วตัวตายทำลายมิตร

๐ ถึงบ้านใหม่ใจจิตก็คิดอ่าน
ขอให้สมคะเนเกิดเทวา

๐ ถึงบางเตือไอ้มะเตือเหลือประหลาด
เหมือนคนพาลหวานนอกย่อมขมใน

๐ ถึงบางหลวงเชิงรากเหมือนจากรัก
เป็นลวงพันรณราคาคา

๐ ถึงสามโคกโคกถวิลถึงปิ่นเกล้า
ประทานนามสามโคกเป็นเมืองตรี
ไอ้พระคุณสูญลับไม่กลับหลัง
แต่เรานี้ที่สุนทรประทานตัว
สิ้นแผ่นดินสิ้นนามตามเสด็จ
แม้กำเนิดเกิดชาติใดใด
สิ้นแผ่นดินขอให้สิ้นชีวิตบ้าง
เหลืออาลัยใจตรมระทมทวี

๐ ถึงบ้านบัวเห็นแต่บัวละลือสูง
ด้วยหนามดกรดดาษระตะดา
จิวรกลีบหกลองคูลีแหลม
ใครทำซู้คู่ท้านครั้นบรรลย์
เราเกิดมาอายุเพียงนี้แล้ว
ทุกวันนี้วีปรีตผิดทำนอง

ยามวิโยคยากใจให้สะอื้น
ถึงสี่หมื่นสองแสนทั้งแดนไตร
ไม่มีที่พสุธาจะอาศัย
เหมือนนกไร้รังเร่อยู่เอยกา
ผู้หญิงเกล้ามวยงามตามภาษา
ทั้งผิดหน้าจับเขม่าเหมือนชาวไทย
เหมือนอย่างเยี่ยงชายหญิงทิ้งวิสัย
ที่จิตใครจะเป็นหนึ่งอย่าพึงคิด
มีคนรักรสถ้อยอ่อยจิต
จะชอบผิดในมนุษย์เพราะพุดจา
จะหาบ้านใหม่มาดเหมือนปรารธนา
จะได้ผาสกสวัสดิ์ก่อดำภัย
บังเกิดชาติแมลงหวี่มีในไส้
อุปไมยเหมือนมะเตือเหลือระอา
สู่เสียศักดิ์สืงวาสพระศาสนา
ถึงนางฟ้าจะให้ไม่ไยดี
พระพุทธเจ้าหลวงบำรุงซึ่งกรุงศรี
ชื่อปทุมธานีเพราะมีบัว
แต่ชื่อตั้งก็ยังอยู่เขารู้ทั่ว
ไม่รอดชั่วเช่นสามโคกยิ่งโสภ
ต้องเที่ยวเตร็ดเตร่หาที่อาศัย
ขอให้ได้เป็นข้าฝ่าธุลี
อย่ารู้ร้างบงกชบทศรี
ทุกวันนี้ก็ซังตายทรงกายมา
ไม่มีฝูงสัตว์สิงถึงพฤกษา
นึกก็น่ากลัวหนามขามขามใจ
ดังขวางกั้นเสี้ยมแทรกแตกไสว
ก็ต้องไปปิ่นต้นนำชนพอง
ยังคลาดแคล้วครองตัวไม่มัวหมอง
เขียนจะต้องปิ่นบ้างหรืออย่างไร

◎ ไอ้คิดมาสารพัดจะตัดขาด
ถวิลห้วงนึ่งนึกอนาใจ
คูห่าย่านบ้านซ่องทั้งสองฝั่ง
เป็นที่อยู่ผู้ร้ายไม่วายเว้น

๖ พระสุริยวงลงลับพยับฝน
ถึงทางลัดตัดทางมากกลางนา
เป็นเงาอำน้ำเงิงดูเว้งว่าง
เห็นดุ่มดุ่มหนุ่มสาวเสียงกราวเกรียว
เขาถ่อคล่องว่องไวไปเป็นยัด
ต้องถ่อคำรำไปล้นไม่เคย
กลับถอยหลังรั้งรอเฝ้าถ่อถอน
เยียบสัดสัตว์ป่าคณานก
ไม่เห็นคลองต้องค้างอยู่กลางทุ่ง
เป็นกลุ่มกลุ่มกลุ่มกายเหมือนทรายซัด

๖๖ สนธิติกอกอเอ๋มาอ้ำว้าง
จนตีกดาวพราวพรั่งกลางอัมพร
ทั้งกบเซียดเกรียดกรีดจั่งหรีดเรื่อย
วังเวงจิตคิดคะเนรำพึงความ
สำรวจกับเพื่อนรักสะพรักพร้อม
ไฉ่ยามเชยเห็นอยู่แต่หนูพัด
จนเดือนเด่นเห็นเหล่ากระับจอก
เห็นร่อนน้ำล้าคล่องทั้งสองฝ่าย
จนแอม้งแฉ่งแสงตะวันเห็นพันธุ์ฝัก
เหล่าบัวเฟื่อนแลสล้างริมทางจร
สายติงแกมแซมสลับต้นดับเต่า
กระับจอกดอกบัวบานผลา
ไอ่เช่นนั้นสีก้าได้มาเห็น
ที่มีเรือน้อยน้อยจะล่อยพาย
ถึงตัวเราเล่าถ้ามีโยมหญิง
คงจะใช้ให้ศิษย์ที่ติดมา

ตัดสวาทตัดรักมียักไหว
 ถึงเกาะใหญ่ราชครามพอยามเย็น
 ระวางทั้งสัตว์น้ำจะทำเชิญ
 เทียวซ่อนเร้นดีเรือเหลื่อระอา
 คู่ม้วนมนมิตมิตทุกทิศา
 ทั้งแฝกคาแซมกกขึ้นกรเริ้ว
 ทั้งกว้างขวางขวัญหายไม่วายเหลียว
 ล้วนเรือเพรียวพร้อมหน้าพวกปลาเลย
 เรือเราผิดเพี้ยนมานิจจาเอ๋ย
 ประเดี้ยวเสยสวตตรงเข้าพรงก
 เรือชย่อนโยกโยนกระโดนหก
 น้ำค้ำตกพร่างพรายพระพายพัด
 พอหยุดยงนุ้ซุมมารุมกัด
 ต้องนั่งปิดแปะไปมิได้นอน
 ในทุ่งกว้างเห็นแต่แซมแซมสลอน
 กระเรียนร่อนรื่องก้องเมื่อสองยาม
 พระพายเฉื่อยฉิวฉิวะทิวหวาม
 ถึงเมื่อยามยังอุดมโสมนัส
 อยู่แวดล้อมหลายคนปรนนิบัติ
 ช่วยนั่งปิดยงให้ไม่ไกลกาย
 ระตะดอกบัวเฟื่อนเมื่อเดือนหงาย
 ช้างหน้าท้ายถ่อมาในสาคร
 ดูนารักบรรจงส่งเกสร
 กำมกั๋งซ่อนเสียดสาหร่ายใต้คงคา
 เป็นเหล่าเหล่าแลรายทั้งซ้ายขวา
 ดาษดาดูชาวตั้งดาวพราย
 จะลงเล่นกลางทุ่งเหมือนมุงหมาย
 เทียวถอนสายบัวผันสั่นตะวา
 ไหนจะนั่งดูดาวยายบุผา
 อุตส่าห์หาเอาไปฝากตามยากจน

นี่จนใจไม่มีเท่าชี้เล็บ
พอรอนรอนอ่อนแสงพระสุริยน
๐ มาทางทำหน้าจวนจอมผู้รั้ง
จะแหวะหาถ้าท่านเหมือนเมื่อเป็นไวย
แต่ยามยากหากว่าถ้าท่านแปลก
เหมือนเชิญใจใฝ่สูงไม่สมควร
๐ มาออกทำหน้าวัดพระเมรุข้าม
บ้างขึ้นล่องร้องรำเล่นสำราญ
บ้างฉลองผ้าป่าเสภาขับ
มีโคมรายแลอร่ามเหมือนสามเพ็ง
ไอล้ำหนึ่งครั้งท่อนกลอนมันมาก
ไม่อบบทลดเลี้ยวเหมือนเขี้ยวงู
ได้ฟังเล่นต่างต่างที่ข้าวดัด
ประมาณสามยามคล้าในอัมพร
นาวาเอียงเสียงกุกกักขึ้นร้อง
ไม่เห็นหน้าสาธุศิษย์ที่ชิดเชื้อ
แต่หนูพัดจัดแจงจุดเทียนส่อง
ด้วยเดชตะบะบุญกับคุณพระ
๐ ครั้นรุ่งเช้าเข้าเป็นวันอุโบสถ
ไปเจดีย์ที่ชื่อภูเขาทอง
อยู่กลางทุ่งรุ่งโรจน์สันโดษเด่น
ที่พื้นลานฐานปัทม์ถัดบันได
มีเจดีย์วิหารเป็นลานวัด
ที่องค์ก่อย่อเหลี่ยมสลักกัน
บันไดมีสี่ด้านสำราญรื่น
ประตกฉินจินตนาพยายาม
มีห้องถ้ำสำหรับจุดเทียนถวาย
เป็นลมทักฉินาวรรตนำอัสจรรย์
ทั้งองค์ฐานรานร้าถึงเก้าแฉก
โอ้เจดีย์ที่สร้างยังร้างรัก

ชี้แจงเก็บเลยทางมากกลางหน
 ถึงตำบลกรุงเก่ายิ่งเศร้าใจ
 คิดถึงครั้งก่อนมาน้ำตาไหล
 ก็จะได้รับนิมนต์ขึ้นบนอาวน
 ออกมีแตกเสียหรือเราเขาจะสรวล
 จะต้องม้วนหน้ากลับอัประมาณ
 ริมอารามเรือเรียงเคียงขนาน
 ทั้งเพลงการเกี้ยวแก่กันแซ่เซ็ง
 ระนาดรับร่ำคล้ายกับนายเส็ง^๒
 เมื่อคราวเคร่งก็มีใครจะได้ดู
 ช่างยาวลากเลื้อยเจื้อยจนเหนื่อยหู
 จนลูกคู่ขอทุเลาว่าหวานอน
 ดึกสัดเดียวปลลลงกับหมอน
 อ้ายโจจรจู้จ้วงเข้าล้วงเรือ
 มันท่าล่องน้ำไปช่างไวเหลือ
 เหมือนเนื้อเปื้อนบ้ำเลอะดูเซอะชะ
 ไม่เสียของชาวเหลือองเครื่องอัฐธะ
 ชัยชนะมารได้ดังใจปอง
 เจริญสรรธรรมานุชาฉลอง
 ดุสง์ล่องลอยฟ้านภาลัย
 เป็นที่เล่นนาวาคงคาไส
 คงคาไหลล้อมรอบเป็นขอบคัน
 ในอังก์หวดวงแขวงกำแพงกัน
 เป็นสามชั้นเชิงขานตระหนังกาม
 ต่างชมชื่นชวนกันขึ้นขึ้นสาม
 ได้เสร็จสามารถบอคำนบอภิวันท์
 ด้วยพระพายพัดเวียนดูเหียนหัน
 แต่ทุกวันนี้รราหนักหนานัก
 เผยอแยกยอดทรวดก็หลุดหัก
 เสียตายหนักน่าน้ำตากระเด็น

๒ นายเลียง ในที่นี้หมายถึง ผู้แข่งขันประชันการตีกลอง ซึ่งการเล็งกลองเป็นการแข่งขันตีกลองพื้นบ้าน

กระนี้หรือชื่อเสียงเกียรติยศ
เป็นผู้ตีมีมากแล้วยากเย็น

๖ ขอเดชะพระเจดีย์ศรีมาศ
ข้าอุตส่าห์มาเคารพอภิวันท์
จะเกิดชาติใดใดในมนุษย์
ทั้งทุกข์โศกโรครภัยอย่าไถ่กราย
ทั้งโลภโทโสและโมหะ
ขอฟังเพื่องเรื่องวิชาปัญญา
อีกสองสิ่งหญิงร้ายและชายชั่ว
ขอสมหวังตั้งประโยชน์โพธิญาณ

๗ พอกราบพระปะตอกปทุมชาติ
สมถวิลยินดีชุลีกร
กับหนูพัฒน์สการสำเร็จแล้ว
มานอนกรู้งุ้งขึ้นจะบูชา
แสนเสียดายหมายจะชมบรมธาตุ
ไอบุญน้อยลอยลับครรไลไกล
สุดจะอยู่คู่อื่นไม่ฝันโศก
พอตรูตรูสุริย์นายขึ้นพรายพรณ

๘ ประทับท่าหน้าอรุณอรามหลวง
นิราศเรื่องเมืองเก่าของเรา
ด้วยได้ไปเคารพพระพุทธรูป
เป็นนิสัยไว้เหมือนเตือนศรีธธา
ไซ้จะมีที่รักสมัครมาด
ซึ่งครวญคร่ำทำที่พิริพีไร
เหมือนแม่ครัวคั่วแกงพะแนงผัด
อันพริกไทยใบผักชีเหมือนสีกา
จงทราบความตามจริงทุกสิ่งสิ้น
นักเลงกลอนนอนเปล่าก็เศร้าใจ

จะมีหมดลวงหน้าทันตาเห็น
คิดก็เป็นอนิจจังเสียทั้งนั้น
บรรจุธาตุที่ตั้งนรังสรรค์
เป็นอนันต์อันสงส์ดำรงกาย
ให้บริสุทธิ์สมจิตที่คิดหมาย
แสนสบายบริบูรณ์ประยูรวงศ์
ให้ชนะใจได้อย่าไหลหลง
ทั้งให้ทรงศีลขันธในสันดาน
อย่าเมาเมี้ยวหมายรักสมัครสมาน
ตราบนิพพานชาติหน้าให้ถาวร

๙ พบพระธาตุสถิตในเกสร
ประคองซ่อนเชิญองค์ลงนาวา
ใส่ขวดแก้ววางไว้ใกล้เกศา
ไม่ปะตาตันนอกยิ่งตกใจ
ใจจะขาดคิดมาน้ำตาไหล
เสียน้ำใจเจียนจะคืนสิ้นชีวัน
กำเรบโรคร้อนฤทัยเผ่าไฟฝัน
ให้ล่องวันหนึ่งมาถึงธานี

๑๐ ค่อยสร้างทรวงทรงศีลพระชินสีห์
ไว้เป็นที่โสมนัสทัศนาศา
ทั้งสกุปบรมธาตุพระศาสนา
ตามภาษาไม่สบายพอคลายใจ
แรมนิราศร้างมิตรพิสมัย
ตามวิสัยกาพย์กลอนแต่ก่อนมา
สารพัดเพียญชั่งเครื่องมังสา
ต้องโรยหน้าเสียสักหนอยอร์รอยใจ
อย่านึกนิทานถอลงแหงนไหน
จึงรำไรเรื่องร้างเล่นบ้างเอย

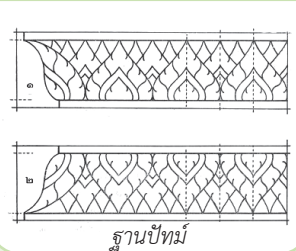
(สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๔๘)

๖ คำศัพท์

คำศัพท์	ความหมาย
กำมุก	ชื่อพันธุ์ไม้พุ่มชนิดหนึ่ง มีลำต้นตรง กิ่งมีสีเหลี่ยมและมีหนามแหลมเล็ก ออกดอกเป็นกระจุกสีชมพูหรือแดงอมเหลือง ปลูกเป็นไม้ประดับ
ขวาก	ไม้หรือเหล็กมีปลายแหลม สำหรับปักหรือโปรยเพื่อปักหรือให้ตัวผู้ผ่านเข้าไป
ข้อง	เครื่องจักสานสำหรับใส่ปลา ปู
คันไพง	เครื่องสำหรับดักน้ำหรือไพงน้ำ มีคันยาวที่ปลายมีเชือกผูกไพง เพื่อช่วยผ่อนแรง
เครื่องท่อน	ชื่อเพลงพื้นบ้านชนิดหนึ่ง
คิริมาศ	ภูเขาทอง (คิริ หมายถึง ภูเขา มาศ หมายถึง ทอง)
เครื่องอัฐฐะ	หมายถึง เครื่องอัฐบริหาร เป็นเครื่องใช้สอยสำหรับภิกษุ มี ๘ อย่าง คือ สบง จีวร สังฆาฏิ ประคดเอน บาตร มิตโกนหรือมิตัดเล็บ เข็ม และกระบองหรือหม้อกรองน้ำ
จวน	ที่อยู่ของเจ้าเมือง บ้านที่ทางราชการจัดให้เป็นที่อยู่ของผู้ว่าราชการจังหวัด เรียกว่า จวนผู้ว่าราชการจังหวัด
จับเขม่า	วิธีแต่งผมของผู้หญิงสมัยโบราณ โดยการนำเอาเขม่าผสมน้ำมันตานีทาโรผมให้ดำ
ทักษิณาวรรต	การเวียนขวา (เวียนไปทางขวาตามเข็มนาฬิกา)
ฐานปัทม์	เป็นองค์ประกอบสำคัญทางโครงสร้างของเจดีย์ทำหน้าที่รับน้ำหนักหรือใช้เสริมองค์เจดีย์ให้สูงขึ้น เหตุที่เรียกว่า ฐานปัทม์ เนื่องจากฐานชนิดนี้มีก่อก่อเป็นรูปบัวหงาย (๑) และบัวคว่ำ (๒) (ปัทม์ แปลว่า ดอกบัว)

ข้อง

ฐานปัทม์

คำศัพท์	ความหมาย
ตกประดาศ	ลิ้นวาศนา ตกต่ำ
ตรุษ	เทศกาลเนื่องในการสิ้นปี ซึ่งตรุษไทยกำหนดตามจันทรคติ ตรงกับวันแรม ๑๕ ค่ำ เดือน ๔
ประทักษิณ	การเวียนขวาทวนเข็มนาฬิกา โดยให้สิ่งที่เรานับถือหรือผู้ที่เรานับถืออยู่ทางขวาของผู้เวียน
ผูกโบสถ์	ผูกพัทธสีมา คือ การกำหนดเขตโบสถ์ โดยมีหลักหินหรือใบเสมาเป็นเครื่องหมาย
ผ้าแพรดำ รำมะเกลือ	ผ้าแพรที่ย้อมด้วยผลของมะเกลือ ซึ่งเป็นต้นไม้ขนาดใหญ่ ผลดิบใช้ย้อมผ้าให้เป็นสีดำ แล้วนำไปอบร่ำให้มีกลิ่นหอม
แฝกคาแซมกก	เป็นชื่อพืชน้ำ ๔ ชนิด คือ แฝก - หญ้าชนิดหนึ่ง ขึ้นเป็นกอ ใบใช้มุงหลังคา รากใช้ทำยา คา - หญ้าชนิดหนึ่ง ใบใช้มุงหลังคา เหง้าใช้ทำยา แซม - ไม้ล้มลุก มักขึ้นตามชายน้ำ ชายป่า และชายเขาที่มีสภาพชุ่มชื้น กก - ไม้ล้มลุก เกิดในที่ชื้นแฉะ มีหลายชนิด ชนิดที่มีลำต้นกลมใช้สานเสื่อ แฝก กก
โพงพาง	เครื่องมือดักปลาชนิดหนึ่ง เป็นธนูตาข่ายรูปยาวรี ใช้ผูกกับเสาใหญ่ ๒ ต้นที่ปักขวางลำน้ำ สำหรับจับปลา กุ้งทุกชนิด
เพี้ยญชน่ง	มาจากคำว่า พยัญชนะ หมายถึง กับข้าวที่ไม่ใช่แกง
ผู้รั้ง	ตำแหน่งผู้รักษาการหัวเมืองต่าง ๆ ในสมัยโบราณ
มุลิกา	มหาดเล็กหรือผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา

คำศัพท์	ความหมาย
มะเกลือ	ชื่อไม้ต้นขนาดใหญ่ แก่นดำ ผลดิบใช้ย้อมผ้าให้เป็นสีดำและใช้ทำยาได้
วสา	มาจากคำว่า วัสสะ แปลว่า ฤดูฝน เสร็จธุระพระวสา สุนทรภู่หมายถึง ออกพรรษา
ไวย	ในข้อความ “จะแหวหาถ้ำท่านเหมือนเมื่อเป็นไวย” หมายถึง พระจมีนไวยวรนาถ (เผือก) ซึ่งเป็นเพื่อนของสุนทรภู่ ต่อมาได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นพระยาไชยวิชิต เจ้าเมืองกรุงเก่า
เรือเพรียว	เรือขุดรูปคล้ายเรือแข่ง แต่ขนาดเล็กกว่า หัวยาวท้ายสั้น เป็นเรือที่ขุนนางหรือผู้มีฐานะดินนิยมใช้กันในสมัยโบราณ
สถูป	สิ่งก่อสร้างสำหรับบรรจุของศรัทธาบูชา มีกระดูกของพระพุทธเจ้าและพระอรหันต์บางที่ใช้เข้าคู่กับคำว่า เจดีย์ เป็นสถูปเจดีย์
ลัด	ภาชนะรูปทรงกระบอก ทำด้วยไม้หรือสานด้วยไม้ไผ่ ใช้ตวงข้าว ชื่อมาตราตวงโบราณ
สารท	เทศกาลทำบุญในวันสิ้นเดือน ๑๐
สันตะวา	ชื่อไม้น้ำชนิดหนึ่ง ใบอ่อน ก้านใบและดอกรับประทานเป็นผลสดกับน้ำพริก
เหียนหัน	เปลี่ยนท่าทาง พลิกแพลง
อธิกรณ์	การถูกกล่าวโทษ จึงต้องนำเข้าสู่กระบวนการพิจารณาโดยคณะสงฆ์ผู้มีอำนาจ

?

ชวนคิดชวนคุย

นักเรียนคิดว่า สถานที่ที่สุนทรภู่ล่องเรือผ่านในนิราศภูเขาทองมีสถานที่ใดบ้างในปัจจุบัน

เจดีย์ภูเขาทอง เป็นโบราณสถานเก่าแก่ ตั้งอยู่กลางทุ่งภูเขาทอง นอกเกาะเมือง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ออกไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือประมาณ ๒ กิโลเมตร เป็นเจดีย์ย่อมุมไม้สิบสองบนฐานสี่เหลี่ยมขนาดใหญ่ ๔ ชั้น กว้าง ๘๐ เมตร ความสูงจากพื้นถึงยอด ๖๔ เมตร

สันนิษฐานว่าเจดีย์ภูเขาทองสร้างขึ้นในสมัยอยุธยา ในรัชกาลสมเด็จพระรามาเมศวร เมื่อประมาณ พ.ศ. ๑๙๓๐ แต่ไม่ปรากฏหลักฐานว่ามีชื่อเดิมอย่างไร เมื่อ พ.ศ. ๒๑๑๒ ซึ่งตรงกับรัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ พระเจ้าบุเรงนองแห่งกรุงหงสาวดี ยกกองทัพเข้ามาตีกรุงศรีอยุธยา ได้สำเร็จ จึงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างเจดีย์องค์ใหญ่ในแบบมอญขึ้นไว้เป็นอนุสรณ์แห่งชัยชนะ แล้วให้เรียกชื่อว่า เจดีย์ภูเขาทอง

ครั้นถึงรัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ พ.ศ. ๒๒๔๗ เจดีย์ภูเขาทองพังทลายลง พระองค์จึงโปรดเกล้าฯ ให้ปฏิสังขรณ์ และเปลี่ยนรูปแบบองค์เจดีย์ใหม่ให้เป็นทรงย่อมุมไม้สิบสอง ส่วนฐานเจดีย์ยังคงเป็นรูปทรงแบบมอญ

หลังจากนั้นยังไม่พบหลักฐานว่ามีพระมหากษัตริย์พระองค์ใดในสมัยอยุธยาได้โปรดเกล้าฯ ให้ปฏิสังขรณ์เจดีย์แห่งนี้ จนเมื่อต้นกรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ. ๒๓๗๓ สุนทรภู่เดินทางมานมัสการพร้อมทั้งแต่งนิราศภูเขาทองไว้แต่ครั้งนั้น

นิราศภูเขาทอง เป็นนิราศเรื่องที่สั้นที่สุดของสุนทรภู่ มีความยาวเพียง ๘๙ คำกลอน แต่มีความโดดเด่นทั้งในด้านเนื้อหาและวรรณศิลป์ ด้านเนื้อหา สะท้อนให้เห็นสภาพวิถีชีวิตและวัฒนธรรม ความเชื่อ ค่านิยม แง่คิดเกี่ยวกับความจริงของชีวิต ด้านวรรณศิลป์ ใช้คำที่ให้ความหมายลึกซึ้ง สะท้อนอารมณ์ สร้างจินตภาพได้อย่างชัดเจน จนได้รับการยกย่องจากวรรณคดีสโมสรว่าเป็นนิราศที่มีความไพเราะมากที่สุดในจำนวนนิราศ ๙ เรื่องของสุนทรภู่ ได้แก่ นิราศเมืองแกลง นิราศพระบาท นิราศเมืองเพชร นิราศวัดเจ้าฟ้า นิราศอิเหนา นิราศสุพรรณ รำพันพิลาป นิราศพระปฐม และนิราศภูเขาทอง

๗.๑ คุณค่าด้านเนื้อหา

เนื้อหาดังที่ปรากฏในนิราศภูเขาทอง แสดงให้เห็นถึงความรอบรู้และความช่างสังเกตของสุนทรภู่ได้เป็นอย่างดี เนื่องจากสุนทรภู่ได้บันทึกเรื่องราวและเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่ตนได้พบเห็นตลอดเส้นทาง ตั้งแต่ออกจากวัดราชบูรณราชวรวิหารจนถึงจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ทำให้นิราศเรื่องนี้มีคุณค่าในด้านเนื้อหา ควรค่าแก่การศึกษา ดังตัวอย่างต่อไปนี้

๑) สะท้อนวิถีชีวิตและวัฒนธรรม นิราศภูเขาทองมีเนื้อหาที่แสดงให้เห็นถึงสภาพบ้านเมือง สังคม วัฒนธรรม และวิถีชีวิตของผู้คนโดยเฉพาะริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาในช่วงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นได้เป็นอย่างดี อาทิ

๑.๑) การติดต่อค้าขาย สุนทรภู่มักถ่ายทอดสภาพสังคมสองฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาไว้ในบทประพันธ์เรื่องต่าง ๆ ที่ตนเองแต่งอยู่เสมอ เช่นเดียวกับในนิราศภูเขาทองที่สุนทรภู่ได้บรรยายสภาพบ้านเมืองและวิถีชีวิตของผู้คน ตลอดจนบรรยากาศของสถานที่ เช่น ภาพการค้าขายที่ดำเนินไปอย่างคึกคัก มีการนำสินค้าหลากหลายประเภทที่บรรทุกมากับเรือสำเภามาวางขายในแพที่จอดเรียงรายอยู่ตามริมน้ำ

ไปพันวัดทัศนาริมทำน้ำ
มีแพผ้าสารพัดสีม่วงตอง

แพประจำจอดรายเขาชายของ
ทั้งสิ่งของชาวเลื่องเครื่องสำเภา

นอกจากนี้ สุนทรภู่ยังกล่าวถึง ตลาดขวัญ โดยบรรยายไว้ว่าเมื่อเดินทางผ่านตลาดขวัญ ก็เห็นภาพการค้าขาย หรือการจับจ่ายสินค้าหลากหลายชนิด ทั้งเสื้อผ้าและพืชผลต่าง ๆ อยู่บนเรือมากมายหลายลำ และตลาดแห่งนี้ยังเป็นสถานที่พบปะพูดคุยกันของชาวบ้านอีกด้วย

ถึงแขวงนนท์ชลมารคตลาดขวัญ
ทั้งของสวนล้วนเรืออยู่เรียงราย

มีฟุ้งแพแพรพรรณเขาค้าขาย
พวกหญิงชายประชุมกันทุกวันคืน

๑.๒) ชุมชนชาวต่างชาติ การตั้งบ้านเรือนของชาวต่างชาติมีมานานแล้ว จนชาวต่างชาติส่วนใหญ่ได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของสังคมไทยและได้ซึมซับขนบธรรมเนียม ประเพณี และคติความเชื่อต่าง ๆ เข้าไปผสมผสานกับวัฒนธรรมและวิถีการดำเนินชีวิตที่ติดตัวมาแต่เดิม ดังตอนที่สุนทรภู่กล่าวถึงหญิงสาวชาวมอญ ซึ่งอาศัยอยู่ในย่านปากเกร็ด (เขตจังหวัดนนทบุรี) ในสมัยนั้น นิยมแต่งหน้าและแต่งผมตามอย่างหญิงสาวชาวไทย เช่น การผัดหน้า ถอนไรจุก คือ ถอนผมรอบ ๆ ผมจุก ให้เป็นแนวเล็ก ๆ จนเป็นวงกลมรอบผมจุกและจับเขม่า ซึ่งเป็นวิธีการแต่งผมเพื่อให้ผมมีสีดำเป็นมัน โดยใช้เขม่าผสมกับน้ำมันหอม

ถึงเกร็ดย่านบ้านมอญแต่ก่อนเก่า เดี๋ยวนี้มอญถอนไรจุกเหมือนตุ๊กตา	ผู้หญิงเกล้ามวยงามตามภาษา ทั้งผัดหน้าจับเขม่าเหมือนชาวไทย
--	--

นอกจากนี้ สุนทรภู่ยังได้กล่าวถึงการประกอบอาชีพของชาวต่างชาติในช่วงที่สุนทรภู่เดินทางผ่าน *บ้านญวน* ซึ่งแสดงให้เห็นว่าชาวญวนในสมัยนั้นเลี้ยงชีพด้วยการทำประมง

ถึงบ้านญวนล้วนแต่โรงแลสะพริบ ตรงหน้าโรงโพงพางเขาวางราย	มีช่องซังกุ้งปลาไว้ค้าขาย พวกหญิงชายพร้อมเพรียงมาเมี่ยงมอญ
---	---

๑.๓) การละเล่นและงานมหรสพ สุนทรภู่ได้กล่าวถึงการละเล่นและงานมหรสพ พื้นบ้าน ซึ่งเป็นที่นิยมกันในสมัยนั้นและจัดขึ้นในช่วงเทศกาลสำคัญประจำปี เช่น งานฉลองผ้าป่า ที่วัดพระเมรุ มีการประดับประดาโคมไฟ แลดูสว่างไสวไปทั่วบริเวณงาน และยังมีการขับเสภา และร้องเพลงเรือเกี่ยวกันระหว่างหนุ่มสาวชาวบ้าน

มาขอตท้าวหน้าวัดพระเมรุข้าม บ้างขึ้นล่องเรือร่าเริงสำราญ บ้างฉลองผ้าป่าเสภาขับ มีโคมรายแลอรั่มเหมือนสามเพ็ง	ริมอารามเรือเรียมเคียงขนาน ทั้งเพลงการเกี่ยวแก่กันแซ่เซ็ง ระนาดรับร่ำคล้ายกับนายเส็ง เมื่อคราวเคร่งก็มีใครจะได้ดู
--	--

๒) ตำนานสถานที่ เนื่องจากเนื้อหาของนิราศส่วนใหญ่ ได้แก่ การพรรณนาการเดินทาง ดังนั้น เมื่อกล่าวถึงสถานที่ใด ก็มักจะกล่าวถึงสถานที่นั้น เช่นเดียวกับสุนทรภู่ เมื่อเดินทางผ่านสถานที่ เช่น *วัดประโคนปัก* สุนทรภู่ได้บอกเล่าเรื่องราวอันเป็นที่มาของชื่อวัดแห่งนี้ ไว้ว่าเหตุที่วัดมีชื่อว่าประโคนปัก เนื่องจากมีการเล่าสืบต่อกันมาว่าบริเวณนี้เป็นที่ปักเสาประโคน เพื่อปักเขตแดน

บอก

เล่า

เก้าสิบ

วัดประโคนปัก

วัดประโคนปัก หรือวัดเสาประโคน เป็นวัดที่มีมาตั้งแต่สมัยอยุธยา ตั้งอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาใกล้ปากคลองบางกอกน้อย สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงศรีสุนทรเทพ สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ ในรัชกาลที่ ๑ ได้ทรงปฏิสังขรณ์ใหม่ทั้งวัด ต่อมากรมพระราชวังบวรมหาเสนาฯ รัชกาลที่ ๓ ได้ทรงปฏิสังขรณ์ และพระราชทานนามใหม่ว่า วัดดุสิตาราม โดยโปรดให้รวมวัดภูมิรินราชปักชี ซึ่งเป็นวัดร้างขนาดเล็กที่อยู่ติดกันเข้าไว้ด้วย สิ่งก่อสร้างที่น่าสนใจภายในวัด ได้แก่ พระอุโบสถ ซึ่งมีภาพจิตรกรรมฝาผนังฝีมือช่างสมัยรัชกาลที่ ๓ โดยเฉพาะภาพนรกภูมิที่วาดอยู่บนผนังด้านหลังพระประธาน ได้รับการยกย่องว่าเขียนได้งดงามราวกับมีชีวิต

หมายเหตุ. ปรับปรุงจาก วัดดุสิตารามวรวิหาร, ม.ป.ป., โดย วัดดุสิตารามวรวิหาร, (<https://www.watdusidaram.net>).

ถึงอารามนามวัดประโคนปัก
เป็นสำคัญปันแดนในแผ่นดิน

ไม่เห็นหลักถือเล่าว่าเสาหิน
มีรูสันสุดซอกที่ลือชา

นอกจากนี้ สุนทรภู่ยังได้กล่าวถึงสถานที่อีกแห่งหนึ่ง ซึ่งเดิมมีชื่อว่า *สามโคก* แต่ต่อมาพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยพระราชทานเปลี่ยนชื่อให้ใหม่เป็น *ปทุมธานี* เพราะมีพระราชดำริว่าเมืองนี้เป็นเมืองที่มีดอกบัวขึ้นอยู่มาก (ปทุม หมายถึง ดอกบัว และ ธานี หมายถึง เมือง)

ถึงสามโคกโคกถวิลถึงปิ่นเกล้า
ประทานนามสามโคกเป็นเมืองตรี

พระพุทธเจ้าหลวงบำรุงซึ่งกรุงศรี
ชื่อปทุมธานีเพราะมีบัว

๓) ความเชื่อของคนไทย สุนทรภู่ได้สอดแทรกคติความเชื่อของคนไทย ซึ่งส่วนใหญ่มักเกี่ยวเนื่องในพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะเรื่องนรก-สวรรค์ อาทิ ความเชื่อที่ว่าหากใครคบชู้ คือ ประพฤติตนผิดศีลข้อ ๓ ตามหลักศีล ๕ เมื่อตายไป ผู้นั้นจะตกนรกและต้องป่นต้นจ้าวซึ่งมีหนามยาวและแหลมคม

จ้าวรกลีบหอกอศุสแหลม
ใครทำชู้คู่ท่านครั้นบรรลีย์

ตั้งขวากแซมเสียมแทรกแตกไสว
ก็ต้องไปป่นต้นจ้าวขนพอง

๔) **แง่คิดเกี่ยวกับความจริงของชีวิต** บทประพันธ์ของสุนทรภู่มักได้รับการยกย่อง อยู่เสมอมาว่ามีเนื้อหาที่สอดแทรกข้อคิด คติการดำเนินชีวิต และช่วยยกระดับจิตใจของผู้อ่าน ให้ปฏิบัติตนไปตามแนวทางที่เหมาะสม ดังปรากฏในบทกลอนตอนหนึ่งซึ่งมีเนื้อหากล่าวเกี่ยวเนื่อง ถึงเรื่อง *โลกธรรม ๘*^๓ ตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา โดยสุนทรภู่ว่า แม่เจตีย์ภูเขาทอง ที่ครั้งหนึ่งเคยงดงามก็ยังมีวันทรุดโทรม ชื่อเสียงเกียรติยศก็เช่นเดียวกัน เมื่อมีรุ่งเรืองก็มีเสื่อมได้ เป็นธรรมดาจึงควรมองโลกอย่างเข้าใจว่าทุกสิ่งทุกอย่างล้วนเป็นอนิจจัง

ทั้งองค์ฐานรานราวถึงเก่าแกก	เผยอแยกยอดทรุดก็หลุดหัก
ไอ้เจตีย์ที่สร้างยังร้างรัก	เสียดายนักนิกน่าน้ำตากระเด็น
กระนี้หรือชื่อเสียงเกียรติยศ	จะมีหมดล่องหน้าทันตาเห็น
เป็นผู้ดีมีมากแล้วยากเย็น	คิดก็เป็นอนิจจังเสียทั้งนั้น

สุนทรภู่อยังให้แง่คิดเรื่องการเลือกคบคนว่า ไม่ควรประมาทและไม่ควรวางใจผู้ใดง่าย ๆ เนื่องจากบางคนอาจพูดหรือทำให้เราเห็นว่าเขาเป็นคนดี แต่แท้ที่จริงเขาอาจเป็นคนที่มีจิตใจไม่ดี เปรียบได้กับผลมะเดื่อที่ภายนอกมีสีส้มสวยงาม แต่กลับเต็มไปด้วยหนอนแมลงหวี่ซ่อนไข้อยู่ภายใน

ถึงบางเดื่อไอ้มะเดื่อเหลือประหลาด	บังเกิดชาติแมลงหวี่มีในไส้
เหมือนคนพาลหวานนอกนุ่มหอมใน	อุปไมยเหมือนมะเดื่อเหลือระอา

บอกเล่า กล้วย มะเดื่อ

มะเดื่อ เป็นไม้ยืนต้นขนาดกลาง ออกดอก เป็นช่อ ผลมีรูปกลมแบนหรือรูปไข่และมีขน ออกผลเป็นกระจุกตามกิ่งและลำต้น เมื่อฉีกผล ออกจะพบเกสรเล็กๆ อยู่ภายใน เมื่อผลสุก มีสีแดง สำหรับสาเหตุที่พบหนอนแมลงอยู่ ภายในผลมะเดื่อเสมอ จนทำให้คนไทยมีทัศนคติไม่ดีต่อมะเดื่ออาจเป็นเพราะสิ่งมีชีวิต ทั้ง ๒ ชนิด ต่างต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน โดยมะเดื่ออาศัยแมลงผสมเกสรให้ติดเมล็ด ส่วนแมลงอาศัยมะเดื่อเป็นอาหารและพักไข่ให้ เป็นตัวจบจบได้

ชื่อสามัญ : Fig
ชื่อวิทยาศาสตร์ : Ficus racemosa Linn.
วงศ์ : Moraceae
ชื่ออื่น : หมากเดื่อ (อีสาน) อุทุมพร มะเดื่อ มะเดื่อเกลี้ยง เดื่อน้ำ (ใต้)

^๓ ความหมาย คำว่า *โลกธรรม ๘* สรุปรจากพจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) พ.ศ. ๒๕๕๑ หมายถึง เรื่องธรรมดาของโลก ธรรมที่ครอบงำสัตว์โลก มี ๘ ประการ คือ มีลาภ เสื่อมลาภ มียศ เสื่อมยศ สรรเสริญ นินทา สุข ทุกข์

นอกจากนี้ สุนทรภู่อยังได้แทรกคำสอน ซึ่งสามารถนำมาปรับใช้ในชีวิตได้เป็นอย่างดี อาทิ คำสอนเรื่องการพูด โดยสอนให้รู้จักพูด เพื่อป้องกันไม่ให้คำพูดก่อให้เกิดโทษแก่ตนเอง เนื่องจากการพูดดีจะเป็นมงคลแก่ตัวและมีแต่คนรักใคร่เอ็นดู แต่ถ้าพูดไม่ดี ย่อมมีผลกระทบ ในด้านลบแก่ตนเอง

ถึงบางพูดพูดดีเป็นศรีศักดิ์	มีคนรักสรรถ้อยอวยวจิต
มั่นพูดชั่วตัวตายทำลายมิตร	จะชอบผิดในมนุษย์เพราะพูดจา

๗.๒ คุณค่าด้านวรรณศิลป์

นิราศภูเขาทอง นอกจากจะมีคุณค่าด้านเนื้อหาแล้ว ในด้านวรรณศิลป์ก็ได้รับการ ยอมรับว่ามีความงดงามและมีความไพเราะ แม้สุนทรภู่ว่าจะใช้ถ้อยคำธรรมดาสามัญในการประพันธ์ แต่ทว่ามีความหมายลึกซึ้ง สะเทือนอารมณ์ และสร้างจินตภาพได้อย่างชัดเจน นิราศภูเขาทองจึงมี คุณค่าและความดีเด่นในด้านวรรณศิลป์ ดังต่อไปนี้

๑) **การเล่นเสียง** บทประพันธ์ของสุนทรภู์ ถือได้ว่ามีความดีเด่นเรื่องการเล่นเสียง โดยเฉพาะการเล่นเสียงสัมผัสภายในวรรค ทั้งสัมผัสสระและสัมผัสอักษร ทำให้กลอนนิราศภูเขาทอง มีความไพเราะเป็นอย่างมาก เช่น

ดูน้ำว้างกลิ้งเขียวเป็นเกลียวกลอก	กลับกระลอกจาดจัดจัดเฉวียน
บ้างพลุ่งพลุ่งวู่ววงเหมือนหงวเวยียน	ดูเวียนเวียนคว้างคว้างเป็นทว่างวน

สัมผัสในวรรค เช่น ว้าง – กลิ้ง เขียว – เกลียว จอก – จาด – จัด จวด – เฉวียน

๒) **ความเปรียบลึกซึ้งกินใจ** สุนทรภู์เลือกใช้ถ้อยคำเปรียบเปรยที่สร้างอารมณ์ สะเทือนใจให้แก่ผู้อ่าน เช่น

เมื่อเคราะห์ร้ายกายเราก็ต่างนี้	ไม่มีที่พสุธาจะอาศัย
ล้วนหนามเหน็บเจ็บแสบคับแคบใจ	เหมือนนกไร้รังเร่อยู่เอย

บทกลอนตอนนี้มีเนื้อความแสดงถึงการคร่ำครวญโศกเศร้า ซึ่งตรงกับวรรณคดี ที่เรียกว่า *สัลลาปังคพิสัย* โดยทำให้เห็นภาพพจน์ที่ว่า คนเรามีร่างกายเล็กมากหากเทียบกับ พื้นแผ่นดินซึ่งกว้างใหญ่ แต่เมื่อถึงคราวตกอับ กลับไม่มีพื้นที่จะอาศัย

สุนทรภู่ยังใช้ความเปรียบแบบ *อุปมาโวหาร* คำว่า *เหมือน* โดยเปรียบเทียบเหมือนกับ *นก* ที่ต้อง (บิน) ร่อนเร่เรื่อยไปตามลำพัง ไม่มีที่อยู่อาศัย (รัง) เป็นหลักแหล่ง

นอกจากนี้ยังมี *วรรณทอง* ที่ได้รับการจดจำและมีการอ้างอิงอยู่เสมอ เมื่อกล่าวถึงชีวประวัติของสุนทรภู่ ก็คือ บทที่สุนทรภู่รำพันถึงความหลัง เมื่อครั้งที่เคยเข้าเฝ้าฯ รับใช้ใกล้ชิดเบื้องพระยุคลบาทพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย แต่เมื่อสิ้นรัชสมัยของพระองค์ สุนทรภู่ก็ถึงคราวตกยาก จึงรำพันไว้ในนิราศภูเขาทองได้อย่างสะเทือนอารมณ์ว่า

ถึงหน้าวังดั่งหนึ่งใจจะขาด	คิดถึงบาทบพิตรอดิศร
ไฉ่ผ่านเกล้าเจ้าประคุณของสุนทร	แต่ปางก่อนเคยเฝ้าทุกเช้าเย็น
พระนิพพานปานประหนึ่งศิระชาด	ด้วยไฉ่ญาติยากแค้นถึงแสนเข็ญ
ทั้งโรคซ้ำกรรมชดวิบัติเป็น	ไม่เล็งเห็นที่ซึ่งจะพึงพา

๓) การใช้คำเพื่อสร้างจินตภาพ เป็นการพรรณนาความด้วยถ้อยคำที่เรียบง่าย แต่เห็นภาพชัดเจน ดังเช่น

จนแอม้แอ้งแม้งตะวันเห็นพันธุ์ผัก	ดูน่ารักบรรจงส่งเกสร
เหล่าบัวเพื่อนแลสล้างริมทางจร	ก้ามกุ้งซ่อนเสียดสาหร่ายใต้คงคา

บทกลอนตอนนี้สุนทรภู่ได้พรรณนาภาพบรรยากาศธรรมชาติระหว่างการเดินทาง ทำให้ผู้อ่านจินตนาการเห็นถึงภาพท้องน้ำยามรุ่งเช้าที่ละลานตาไปด้วยพืชน้ำนานาชนิดที่ชูช่อประชันกัน และยังทำให้เห็นว่าสายน้ำนั้นมีความใสสะอาดจนสามารถมองเห็นพืชที่ขึ้นอยู่ใต้น้ำได้

นิราศภูเขาทอง มีลักษณะการแต่งแบบกลอนนิราศ จึงได้ปรุงแต่งเรื่องขึ้นตามขนบนิราศ คือ กล่าวถึงการเดินทางและรำพึงถึงนางผู้เป็นที่รัก แต่ไม่ได้มีการจากนางผู้เป็นที่รักจริง ๆ เพียงแต่สมมติขึ้น ตามนิสัยกาพย์กลอนแต่ก่อนมา นอกจากนี้ นิราศภูเขาทองยังเปี่ยมด้วยคุณค่าทั้งด้านเนื้อหาและวรรณศิลป์จึงควรค่าแก่การอ่านเป็นอย่างยิ่ง

สรุปสาระสำคัญ ตอนที่ ๕ หน่วยที่ ๑
นิราศภูเขาทอง

พัฒนาการคิด

- นักเรียนสามารถนำข้อคิดที่ได้จากเรื่องนิราศภูเขาทองไปใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างไร
- วรรณศิลป์ที่ใช้ในบทประพันธ์เรื่องนิราศภูเขาทองมีลักษณะเด่นอย่างไร
- นักเรียนมีความคิดเห็นอย่างไรกับการตั้งชื่อสถานที่ต่าง ๆ ของผู้คนในอดีต

การเรียนรู้เชิงรุก

สมรรถนะสำคัญสำหรับผู้เรียน

ความสามารถด้าน	
☒ การสื่อสาร	☒ การสื่อสาร
☒ การคิด	☐ การแก้ปัญหา
☒ การใช้ทักษะชีวิต	☐ การใช้เทคโนโลยี

- นักเรียนแบ่งกลุ่ม กลุ่มละ ๓-๔ คน คัดเลือกบทประพันธ์จากนิราศภูเขาทอง ที่กล่าวถึงสถานที่ต่าง ๆ โดยสืบค้นแล้วจัดทำเป็นฐานการเรียนรู้สถานที่ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เพื่อเรียนรู้ร่วมกัน
- นักเรียนแต่งคำประพันธ์ร้อยกรองเพื่อบันทึกการเดินทางไปยังสถานที่ต่าง ๆ โดยใช้กลวิธีที่หลากหลายตามความถนัด เช่น ใช้ความเปรียบ ใช้คำให้เกิดจินตภาพ โดยศึกษาและสังเกตจากกวีผู้แต่งนิราศภูเขาทอง แล้วออกมานำเสนอหน้าชั้นเรียน จากนั้นให้เพื่อนร่วมแสดงความคิดเห็น
- นักเรียนแบ่งกลุ่ม กลุ่มละ ๓-๔ คน จากนั้นแต่ละกลุ่มร่วมกันศึกษา วิเคราะห์วรรณคดีเรื่อง นิราศภูเขาทอง ในด้านที่สนใจ เช่น วัฒนธรรมประเพณี วิถีชีวิต สถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ โดยเปรียบเทียบความเหมือนและความแตกต่างในอดีตและปัจจุบัน พร้อมอธิบายเหตุผล จากนั้นออกมานำเสนอหน้าชั้นเรียน